МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Філологічний факультет

Катедра української мови імені професора Івана Ковалика

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ ТА СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ (ЗА НУШ)

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛОм-21с
спеціальності 014.01 Середня освіта
предметної спеціальності «Українська
мова і література»
денної форми здобуття освіти
Попович Марти Андріївни

Науковий керівник –
к. ф. н., доц. Сокіл-Клепар Наталія Василівна

Львів - 2024

Зміст

Вступ 2
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ 7
1.1. Предмет і завдання лексикології 7
1.2. Принципи НУШ 9
1.3. Поняття і формування лексичної компетентності учнів середньої освіти на уроках української мови 12
1.4. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів 20
1.5. Формування соціолінгвістичної компетентності 22
1.6. Застосування інтерактивних методів на уроках української мови. 24
Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ І СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ 27
2.1. Аналіз підручника. Українська мова 5 клас. Ніна Голуб, Олена Горошкіна 28
2.2. Аналіз підручника. Українська мова 6 клас. Ніна Голуб 33
2.3. Аналіз підручника. Українська мова 7 клас. Ворон А.А. 35
2.4. Застосування інтерактивних платформ на уроках української мови. 43
Висновки 57
Список використаної літератури та джерел 61

ВСТУП

Лексична компетентність охоплює вміння правильно добирати слова, розуміти їх значення та доречно застосовувати їх у повсякденному і професійному житті. Соціолінгвістична компетентність, зі свого боку, передбачає бачення соціальних норм і мовленнєвих стандартів, що дозволяє учням успішно спілкуватися з різними групами людей певного соціального оточення. Формування цих компетентностей у здобувачів повної загальної середньої освіти сприяє вихованню грамотних, соціально адаптованих особистостей, здатних конструктивно взаємодіяти у сучасному світі.

Успішне оволодіння лексичною та соціолінгвістичною компетентностями вимагає інтеграції різноманітних методів і підходів до викладання, які б поєднували теоретичні знання із практичним застосуванням. Сучасні підходи до навчання передбачають використання інтерактивних методів, які активізують участь учнів у навчальному процесі, підвищують їхню зацікавленість та сприяють розвитку критичного мислення.

Формування лексичної компетентності у здобувачів базової середньої освіти досліджувалося багатьма науковцями, зокрема О. Горошкіною, О. Кучерук, М. Пентилюк та іншими. Для розуміння цього питання важливим є поняття «лексична компетентність». Згідно з Законом України «Про освіту», компетентність визначається як «динамічне поєднання знань, умінь, навичок, мислення, поглядів, цінностей та інших особистісних якостей, що забезпечує здатність особи до успішної соціалізації та продовження навчальної і професійної діяльності».[1]

В. Новосьолова трактує лексичну компетентність як усвідомлене і мотивоване володіння лексичними засобами мови та здатність їхнього активного застосування у мовленні. Вона охоплює не лише великий словниковий запас, а й уміння виражати власну думку й ставлення до сказаного, варіюючи лексичні

[1] Закон України. Про освіту. Розділ 1, ст. 1, п. 15. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

засоби відповідно до контексту та комунікативної ситуації.[2] Таким чином, лексична компетентність передбачає інтеграцію знань, умінь, навичок, практичних навичок і ціннісних орієнтацій, що розвиваються у здобувачів під час вивчення мовознавчих дисциплін.[3]

Цей розвиток відбувається через роботу над лексикою у всіх аспектах лінгвістики, сприяючи формуванню національно-мовленнєвої особистості. За словами О. Кучерук, ключовими аспектами формування лексичної компетентності є:

1. Збагачення словникового запасу, опираючись на чуттєвий досвід учнів у навчальній діяльності;
2. Поєднання аналітичної роботи над структурою значень слова з розумінням його функції у контексті;
3. Свобода використання слова в мовленні, враховуючи лексичні й граматичні значення, а також словотвірні та функціональні особливості;
4. Розвиток образності мовлення через увагу до переносного значення слова;
5. Вплив на мовно-естетичне чуття учнів, що залежить від асоціативного мислення та здатності сприймати образні значення. [4]

Одними з перших дослідників, що розробляли засади соціолінгвістики, стали Делл Хаймз та Вільям Лабов.

Вільям Лабов визначив три ключові групи факторів, що впливають на мовленнєву діяльність:

---

[2] Новосьолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. Українська мова і література в школі. Київ: 2014. С.19–23. С. 19.

[3] Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. URL: http://dspaces.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9769/1/Formation_of_lexical_competence.pdf

[4] Кучерук О. А. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. Українська мова і література в школах України. Житомир: 2018. С. 26-31. С. 28.

- Соціальні фактори - вік, освіта, фах, географічне походження тощо;
- Ситуативні фактори - кожна окрема людина обирає мовні звороти відповідно до ситуації, стилістичного різновиду;
- Внутрішні фактори - залежать від внутрішнього різноманіття самої мовної системи, притаманній їй мінливості.[5]

Соціолінгвістична компетенція передбачає не лише знання мовних правил, а й уміння застосовувати ці знання на практиці. Це означає здатність вибирати найбільш доречні мовні засоби залежно від контексту спілкування, а також розуміти і інтерпретувати різні мовні стилі. Як зазначає А. Тін, соціолінгвістично компетентна особа повинна вміти не тільки продукувати мовлення, а й розпізнавати різні стилі, що є важливим для ефективної комунікації в різних соціальних ситуаціях. [6]

Соціолінгвістичну компетенцію часто розглядають у двох напрямках: теоретичному та практичному. Теоретичний бік передбачає знання граматичних правил, лексики та інших мовних норм. Практичний же пов’язаний зі здатністю застосовувати ці знання на практиці, тобто ефективно спілкуватися в різних соціальних ситуаціях. «Можна зустріти визначення соціолінгвістичної компетентності, як здатності до діалогу через вживання правильних слів, виразів і відповідного відношення до конкретної теми, оточення та взаємовідносин, або «здібності вивчаючих використовувати й перетворювати мовні форми

[5] Формування соціолінгвістичної компетентності на уроках англійської мови в учнів старшого віку. URL: https://naurok.com.ua/stattya-formuvanya-sociolingvistichno-kompetentrnosti-na-urokah-angliysko-movi-v-uchniv-starshogo-viku-136190.html

[6] Методика формування соціокультурної компетенції учнів старших класів на основі газетних текстів. URL: https://naurok.com.ua/diplomna-robota-metodika-formuvannya-sociokulturno-kompetenci-uchniv-starshih-klasiv-na-osnovi-gazetnih-tekstiv-52255.html

відповідно до ситуації спілкування, володіти ситуативними варіантами володіння мовою».[7]

За визначенням Дж. Коея, соціолінгвістична компетентність - це здатність доцільно застосовувати мову з урахуванням культурних особливостей певного середовища. Автор розглядає соціальний контекст як сукупність усталених у суспільстві правил, переконань і звичок, які впливають на мовленнєву поведінку.[8]

Мета дослідження - розкрити й проаналізувати формування лексичної та соціолінгвістичної компетентностей учнів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти, зокрема в контексті Нової української школи (НУШ).

Дослідити та проаналізувати існуючі підходи до викладання української мови в середній школі на основі підручників і модельних навчальних програм.

Щоб досягнути мети, слід виконати низку завдань

- Визначити ключові аспекти лексичної та соціолінгвістичної компетентності учнів.
- Вивчити методи і прийоми, які сприяють успішному формуванню цих компетентностей.
- Проаналізувати підручники й модельні навчальні програми НУШ щодо впровадження і формування лексичної та соціолінгвістичної компетентності.
- Запропонувати власні сформовані завдання для розвитку лексичної і соціолінгвістичної компетентностей

[7] Формування соціолінгвістичної компетентності на уроках англійської мови в учнів старшого віку. URL: https://naurok.com.ua/stattya-formuvanya-sociolingvistichno-kompetentrnosti-na-urokah-angliysko-movi-v-uchniv-starshogo-viku-136190.html

[8] What is sociolinguistic competence? URL: https://www.edumaxi.com/blog/what-is-sociolinguistic-competence

Об'єкт дослідження - різноманітні завдання в підручниках української мови, що сприяють формуванню лексичної та соціолінгвістичної компетентностей учнів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти в рамках Нової української школи.

Предмет дослідження - підручники, методи і прийоми для формування лексичної та соціолігвістичної компетентностей учнів.

Методи описовий, аналіз тексту.

Результати дослідження можуть стати в нагоді для вчителів та освітніх інституцій щодо оптимізації навчального процесу, сприяючи вдосконаленню лексичної та соціолінгвістичної компетентностей учнів на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти в умовах впровадження НУШ. Робота складається зі вступу, двох розділів (теоретичного і практичного), висновків, списку використаних джерел і літератури.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Предмет і завдання лексикології

Лексикологія - це розділ мовознавства, який займається вивченням словникового складу мови та слова як його головної одиниці. Вона досліджує лексику - сукупність слів мови. Лексикологія поділяється на історичну, що аналізує процеси формування, розвитку й збагачення словникового складу з найдавніших часів до сьогодення, сучасну або описову, яка розглядає лексику в поточний момент часу. Історична лексикологія вивчає розвиток окремих слів, семантичних полів, синонімічних рядів, стилістичних шарів та вплив як внутрішніх, так і зовнішніх факторів на мовну динаміку сьогодення. Описова лексикологія зосереджується на сучасному словниковому складі мови. На лексико-семантичному рівні слово виступає як найменша одиниця, що має самостійне значення, закріплене у суспільній практиці, і називає об'єкти або явища навколишнього світу. Отож, основним об'єктом дослідження лексикології є слова і фразеологічні одиниці[9].

Завданням розділу «Лексикологія» є визначення і характеристика слова як однієї з ключових мовних одиниць, а також вивчення словникового складу сучасної української літературної мови з погляду його походження, стилістичного використання, поширеності та активності вживання. Семантичні особливості лексичних одиниць досліджуються в лексичній семантиці (семасіології): це питання про природу лексичного значення слова, його види, структуру; функція слова як засобу номінації; полісемія, її види та способи виникнення; лексико-семантична система мови, яка проявляється у групуванні слів за їх значенням або формою, парадигматичними або синтагматичними зв’язками: синонімія, антонімія, гіпонімія, паронімія, омонімія, лексико-семантичні групи, лексико-семантичні поля, міжрівневі лексико-граматичні

[9] Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 416 с. С. 10.

поля (кількості, інтенсивності, часу та інші), а також лексична валентність і сполучуваність тощо. Стилістичні аспекти вивчають у плані, по-перше, диференціації національної мови на загальнонародну (літературна мова і просторіччя) і незагальнонародну (діалектизми, професіоналізми, жаргон); по-друге, диференціації літературної мови на функціональні стилі; по-третє, емоційно-експресивних та емоційно-оцінних характеристик слів і, по-четверте, художньо-естетичне використання різноманітних семантичних та формотворчих особливостей слів. Лексикологія пов’язана з іншими розділами мовознавчої науки, зокрема з етимологією (розділом мовознавства, що вивчає лексику з погляду походження слів, змін в їхньому значенні і звуковому оформленні, їхніх зв’язків з іншими словами цієї мови та інших, споріднених з нею), семасіологією (розділом мовознавства, що вивчає лексику з погляду значення слів, природи і типів цих значень), фразеологією (розділ мовознавства, який досліджує стійкі сполучення слів, чи фразеологізми), лексикографією (ученням про укладання різних типів словників), ономастикою[10].

Отже, лексикологія є важливим розділом мовознавства, що вивчає словниковий склад мови та структуру слова. Вона охоплює як історичний, так і описовий підходи до дослідження лексики. Лексикологія аналізує еволюцію слів, семантичні поля, синонімічні та антонімічні ряди, а також вплив різних факторів на мовні зміни. Крім того, цей розділ глибоко вивчає взаємозв'язки між словами в контексті їхніх значень, форм та функцій, акцентує увагу на синонімії, омонімії, фразеології та інших лексико-семантичних зв’язках. Лексикологія тісно співвідноситься із такими науками, як етимологія, семасіологія, фразеологія та лексикографія, що дозволяє глибше зрозуміти процеси формування і функціонування словникового складу української мови.

[10] Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 416 с. С. 11.

1.2. Принципи НУШ

Реформа «Нова українська школа» (НУШ), ініційована Міністерством освіти і науки, має на меті перетворити навчальний процес на діяльнісний, створивши школу, де учням буде цікаво навчатися. Вона спрямована не лише на передавання знань, а й на розвиток практичних навичок, які школярі зможуть використовувати у повсякденному житті[11].

Мета реформи створити школу, у якій *«буде приємно навчатись», а також яка «виховає інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення»*[12].

Метою здобуття повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання та соціальна адаптація особистості, яка ідентифікує себе як громадянин України, здатна жити у суспільстві та екологічно взаємодіяти з природою. Така людина має бажання до саморозвитку і постійного навчання, готова до обдуманого вибору життєвого шляху та самореалізації, а також до професійної діяльності та активної участі в громадському житті.[13].

Формула «Нової української школи» (НУШ) містить дев'ять ключових елементів:

1. Розвиток компетентностей.
2. Учитель, мотивований до професійного зростання і наділений свободою застосовувати новітні підходи.
3. Виховання на основі цінностей.
4. Надання школам більшої автономії.
5. Співпраця між учнем, вчителем і батьками.

---

[11] Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola

[12]Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola.

[13] Загальна середня освіта. URL: https://osvita.city/osvita/zagalna-seredna-osvita

6. Орієнтація на інтереси дитини.
7. Оновлена структура навчального процесу.
8. Справедливе розподілення державного фінансування.
9. Створення сучасного освітнього середовища[14].

Десять основних компетентностей «Нової української школи» включають:

1. Володіння державною мовою (та рідною, якщо вони різні).
2. Володіння іноземними мовами.
3. Математична грамотність.
4. Базові знання в природничих науках і технологіях.
5. Інформаційно-цифрова грамотність.
6. Здатність до безперервного навчання протягом життя.
7. Ініціативність та підприємливість.
8. Соціальні і громадянські навички.
9. Знання і самовираження в культурній сфері.
10. Екологічна свідомість та здоровий спосіб життя.

Усі компетентності мають рівне значення і формуються протягом навчання в різних класах. До спільних навичок належать вміння читати і аналізувати текст, аргументувати свої думки, критично мислити, проявляти ініціативу, творчо підходити до вирішення завдань, оцінювати ризики, приймати рішення, управляти емоціями й ефективно працювати в команді[15].

Одним із ключових аспектів формули НУШ є педагогіка партнерства, яка базується на співпраці в трикутнику "учень-вчитель-батьки". Важливу роль

[14] Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf

[15] Ключові компетентності для навчання протягом життя. URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53

відведено участі родини в навчальному процесі дитини, активній взаємодії з учителем. Вчитель має виступати не лише наставником, але й другом для учня.

Головні принципи педагогіки партнерства:

- Повага до особистості.
- Доброта та позитивне налаштування.
- Взаємна довіра.
- Діалог, взаємодія та взаємоповага.
- Спільне лідерство: проактивність, можливість вибору і відповідальність, горизонтальні зв'язки.
- Принципи соціального партнерства: рівноправність, добровільне прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання угод[16].

Отже, реформа «Нова українська школа» базується на принципах, які спрямовані на перетворення освітнього процесу на діяльнісний, з акцентом на розвиток практичних навичок і компетентностей, необхідних для сучасного життя. Основними цілями реформи є виховання інноваторів та відповідальних громадян, здатних ухвалювати рішення, діяти самостійно і творчо. Ключовими елементами НУШ є педагогіка партнерства, орієнтація на зацікавлення учня, свобода для вчителів у застосуванні новітніх методик, автономія шкіл та створення сучасного освітнього середовища. Формула НУШ також охоплює десять основних компетентностей, які включають знання державної мови, математичну і цифрову грамотність, екологічну свідомість та соціальні навички. Ця реформа забезпечує комплексний підхід до навчання, де кожна компетентність має однакову вагу, і спрямована на формування гармонійної особистості, готової до викликів сучасного світу.

[16] НУШ. URL: https://novomazharovolicey.ukr.school/nush/

1.3. Поняття і формування лексичної компетентності учнів середньої освіти на уроках української мови

В. Новосьолова підкреслює, що «лексична компетентність є важливою складовою мовних навичок і передбачає володіння лексичними засобами мови, а також уміння правильно використовувати їх. Це залучає багатство словникового запасу, коректне використання слів відповідно до їх значень та знання особливостей їхньої сполучуваності».

О. Кучерук зазначає, що «лексична компетентність є комплексним утворенням особистості, яке поєднує знання, вміння, ставлення та досвід. Вона дозволяє ефективно застосовувати лексичні знання в навчанні, мовленнєвій діяльності, а також адекватно використовувати їх під час спілкування в різних соціальних контекстах»[17].

Такі наукові погляди дозволяють зробити висновок, що лексична компетентність сучасного учня полягає у здатності використовувати лексичні ресурси української мови відповідно до мовленнєвої ситуації, дотримуючись її лексичних норм. Вона також передбачає глибоке розуміння значення слів, свідоме поповнення словникового запасу та вміння ефективно застосовувати отримані знання на практиці в різних ситуаціях спілкування.

О. Кучерук, яка виділяє характерні закономірності формування лексичної компетентності:

1) врахування чуттєвого досвіду учнів у активній навчально-пізнавальній діяльності під час збагачення словникового запасу;

2) поєднання аналітичної роботи над структурою семантики кожного слова з аналізом його функціонування в контексті для формування знань про його лексичне значення;

[17] Кучерук, О. А. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. *Українська мова і література в школах України*, 2018. С. 26-31.

3) тісний зв’язок між засвоєнням лексичного і граматичного значень слова з урахуванням його словотвірних та функціональних особливостей, що веде до вільного володіння словом у мовленні;

4) робота над переносним значенням слова, що розвиває образність мовлення;

5) розвиток асоціативного мислення та увага до образного значення слів, що сприяє формуванню мовно-естетичного чуття учнів»[18].

Урахування закономірностей навчання створює основу для ефективної взаємодії між учителем і учнем, що сприяє успішному формуванню лексичної компетентності, розкриттю творчого потенціалу учня. Дослідження в цій сфері дозволяють виділити важливість врахування національно-когнітивного потенціалу української мови. Вивчення української мови в школі, зокрема на лексичному рівні, має ґрунтуватися на глибокому пізнанні культури, звичаїв і традицій народу. Мова відображає історичний шлях і мудрість її носіїв у словах. Тому важливо постійно приділяти увагу формуванню національного характеру учня через приклади творів української літератури, використовуючи прецедентні та регіональні тексти.

Автори «Методики навчання української мови в середніх освітніх закладах» під час вивчення лексики української мови наголошують на врахуванні принципів системності, що полягає в системній організації процесу навчання, та комунікативності, що передбачає урахування сфери застосування мови, теми, ситуації, функціювання мовних одиниць у мовленні[19].

«Науковці наголошують, що взаємозв’язок цих принципів «найбільш доцільним вбачається саме в лексиці та є найнеобхіднішим через те, що лексика

---

[18] Кучерук, О. А. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. *Українська мова і література в школах України*, 2018. С. 26-31.

[19] Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факул. України / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с. С. 174.

пов’язана з позамовною дійсністю, зі світом предметів, явищ, понять, з культурно-історичним досвідом народу – носія мови»[20].

«У «Практикумі з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах» з’ясовано також такі принципи навчання лексики: лексико-граматичний (зіставлення лексичного й граматичного значення слова); системний (урахування всіх елементів лексичної парадигми); функціональний (урахування стилістичного розмежування); лексико-синтаксичний (зіставлення слова та словосполучення); позамовний (зіставлення слова з відповідними реаліями й поняттями); контекстний (урахування синтагматичних зв’язків у контексті)»[21].

Ефективне формування лексичної компетентності залежить від вибору ефективних методів навчання. Зокрема, Н. Сіранчук, спираючись на класифікації методів навчання в лінгводидактиці, до специфічних методів формування лексичної компетентності відносить:

- Рецептивний метод, який залучає бесіди, розповіді, читання текстів, ознайомлення з правилами або пам’ятками, представлення мовленнєвих зразків, опрацювання словникових статей та інші форми роботи.
- Репродуктивний метод (як повний, так і неповний), що сприяє розвитку мовленнєвих умінь і навичок, а також дозволяє вирішувати типові мовленнєві завдання. Це включає аналіз слів або текстів за зразком, підбір слів за значенням у реченнях, перебудову речень у текстах, з’ясування значення слів з демонстрацією зразкових текстів і алгоритмів роботи з текстами.

[20] Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факул. України / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с. С. 174.

[21]Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с. С. 117.

- Продуктивний метод (що охоплює дослідницький і творчий аспекти) втілюється у процесі складання плану до тексту, аналізу тексту (виявлення теми, основної ідеї, підбір заголовка).
- Редагування текстів та самостійне їх створення[22].

Нам імпонує думка авторів «Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах», що найбільш дієвим методом навчання лексики є тренувальні вправи:

- «знаходження певної лексичної одиниці в тексті;
- з'ясування ролі лексичного явища в тексті;
- добір прикладів, що демонструють лексичне явище;
- групування за певними ознаками лексичних явищ;
- конструювання мовних одиниць та уведення їх у контекст;
- робота зі словниками»[23].

М. Пентилюк підкреслює, що під час підбору та створення лексичних вправ слід враховувати загальнодидактичні та методичні принципи:

- зміст завдань має відповідати обсягу лексичних знань, передбачених чинною програмою з української мови;
- вправи повинні сприяти формуванню лексичних умінь і навичок;
- вони мають забезпечувати розвиток мовлення учнів;
- сприяти розвитку мислення здобувача освіти;
- зміст вправ мусить відповідати навчальним цілям і завданням[24].

[22] Сіранчук Н. До проблеми створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»,* серія «Філологія». 2020. Вип. 9 (77). С. 303-306. С. 305.

[23] Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с. С. 117.

Безумовно, ретельний аналіз вправ відповідно до зазначених вимог сприятиме ефективному формуванню лексичної компетентності учнів, розвитку лексичних умінь і навичок, а також забезпечить системний зв'язок лексики з іншими розділами шкільної програми з української мови. Варто також підкреслити, що при виборі текстів для вправ необхідно враховувати такі аспекти: знання історії української мови, зокрема походження певних слів, а також наявність архаїзмів та історизмів, що сприяє відтворенню української культури та побуту. Також важливо включити завдання на побудову лексико-семантичних полів слів, що неодмінно збагатить словниковий запас учнів і розширить можливості роботи з різними словниками.

Вважаємо, що для формування лексичної компетентності важливо ознайомити учнів із словами-символами, лінгвокультуремами та етнографізмами. Це сприятиме усвідомленню їхньої ролі в житті українського народу та зв’язків із його минулим, сучасним і майбутнім. В. Новосьолова представляє систему словниково-семантичних вправ, що мають на меті поглиблене вивчення слова та його лексичного значення. Учений обґрунтовує різні види цих вправ:

1. «Вправи, пов’язані з роботою над значенням слова (запис тлумачення лексичного значення слова; добір тлумачень до запропонованих слів; розпізнавання слова за його визначенням; виявлення відмінностей у значенні слова в контексті; добір слів, які утворюють семантичне поле; складання словникової статті).

2. Вправи, спрямовані на виявлення, виправлення лексико-семантичних і лексико-стилістичних помилок (знаходження та виправлення лексико-семантичних і лексико-стилістичних помилок, демонстрація лексичної сполучуваності та сфери стилістичного вживання слова).

3. Вправи, пов’язані з уживанням слова (створення словосполучень, складання речень, написання творчого диктанту та твору на основі опорних слів)»[25].

Г. Строганова у контексті формування мовленнєвих умінь учнів під час вивчення лексики, пропонує «використовувати аналітичні (кваліфікаційні, вибіркові), конструктивні та комунікативні вправи. Це сприятиме підготовці учнів до написання творчих робіт та збагаченню їхнього активного словникового запасу»[26].

У сучасній лінгводидактиці використовують класифікацію вправ, яку запропонувала М. Пентилюк, вона розділяє їх на кілька видів:

- «Власне лексичні вправи (лексико-семантичні та лексико-граматичні), що спрямовані на закріплення лексичних понять і формування вмінь тлумачити значення слів. Лексико-семантичні вправи мають на меті визначення семантики лексичних одиниць і розкриття їхніх розрізнювальних ознак (наприклад, пояснення лексичного значення слова або витлумачення різниці між синонімами). Логіко-лексичні вправи сприяють формуванню навичок використання основних логічних прийомів — зіставлення, порівняння, класифікація тощо (наприклад, вилучення зі списку слів тих, які не є синонімами). Лексико-граматичні вправи допомагають виявити та встановити зв'язки між лексикою і граматикою, а також формують уміння розрізняти лексичне та граматичне значення слова (наприклад, витлумачення значення споріднених слів).
- Лексико-орфографічні вправи забезпечують засвоєння і повторення особливостей написання слів та їхніх частин (наприклад, перевірка правильного написання префіксів і суфіксів).

---

[25] Новосьолова В. Вивчення слова і його лексичного значення у школі. *Українська мова і література в школі.* 2001. № 6. С. 8-10. С. 8.

[26] Троганова Г. Використання функціонально-семантичного підходу до вивчення лексики на уроках зв’язного мовлення в п’ятому класі. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 6. С. 4-6. С. 5.

- Лексико-стилістичні вправи сприяють формуванню умінь і навичок правильного відбору та вживання слів у мовленні відповідно до характеру й мети висловлювання (наприклад, визначення стилістичних ознак лексичних понять, приналежність тексту до певного стилю та вживання слів у конкретному стилі)»[27].

В. Тихоша також акцентує увагу на важливості лексико-орфоепічних вправ, які допомагають формувати навички правильної вимови слів (зокрема, у частині засвоєння акцентуаційних норм)[28].

Проаналізовані вправи забезпечують тісний зв'язок усіх мовних рівнів під час вивчення лексики, що дозволяє дотримуватися принципу системності й формувати комунікативні уміння і навички.

Вважаємо за необхідне під час досліджень звернути увагу на специфічні принципи навчання лексики, які автори "Практикуму з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах" виділяють, зокрема, лексичний і лексико-стилістичний аналіз. Ці принципи ґрунтуються на знаннях, уміннях і навичках, які формуються за допомогою системи лексичних та лексико-стилістичних вправ[29].

Основними аспектами для лексичного аналізу є залежність стилістичної своєрідності тексту від лексики, зв'язок значення слова з контекстом, єдність лексичного та граматичного значень , а також здатність слова формувати семантичні поля та особливості сполучуваності слів у різних функціональних стилях. Лексико-стилістичний аналіз є формою словникової роботи, яка

---

[27] Рускуліс Л. Формування лексичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти на уроках української мови: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка/ за ред. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 39. Т. 3.С. 169-174.

[28] Тихоша В. Система роботи над збагаченням мовлення учнів 5-9 класів власне українською лексикою та фразеологією: посіб. для вчителів. Херсон, 1995. 148 с. С. 62.

[29] Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с. С.117.

забезпечує вміння обирати слова для створення текстів певного стилю, жанру та типу мовлення, а також з'ясування значення слова в контексті[30].

Впровадження лексичного та лексико-стилістичного аналізу на уроках української мови сприятиме формуванню мовленнєвих умінь учнів і розумінню правил використання слів у мовленні.[31]

Отже, лексична компетентність учнів є важливою складовою загальної мовної підготовки і передбачає здатність ефективно використовувати лексичні ресурси мови у різних мовленнєвих ситуаціях. Її формування відбувається через активне збагачення словникового запасу, вивчення значень слів, їх сполучуваності та стилістичних особливостей. Важливим аспектом є також робота з переносним значенням слів і розвиток асоціативного мислення, що сприяє глибшому розумінню мови.

Формування лексичної компетентності вимагає врахування як чуттєвого досвіду учнів, так і системного підходу до аналізу лексичних одиниць. Це досягається за допомогою специфічних методів навчання, таких як рецептивний, репродуктивний та продуктивний, а також через систему вправ, що сприяють закріпленню лексичних навичок.

Таким чином, успішне формування лексичної компетентності учнів на уроках української мови базується на комплексному підході, що включає аналітичну роботу зі словом, збагачення словникового запасу, формування вмінь його адекватного використання у мовленні та врахування національно-когнітивного потенціалу української мови.

---

[30] Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с. С. 117.

[31] Рускуліс Л. Формування лексичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти на уроках української мови: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка/ за ред. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 39. Т. 3.С. 169-174.

.

1.4. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів

Н. Сіранчук укладає в поняття «лексична компетентність» здатність особистості швидко й якісно, на рівні програми оперувати не словами, а семантичними полями, зі складу яких людина обирає потрібне слово, словосполучення, щоб із можливою точністю висловити свою думку в мовленні, спілкуванні, спираючись на граматичну структуру мови (макроструктуру мови)» [32].

Лексична компетентність - інтегральне особистісне утворення, яке є синтезом відповідних знань, навичок, установок і досвіду. Вона дозволяє застосовувати лексичні знання в процесі навчання мови, а також у різноманітних видах мовленнєвої діяльності. Крім того, вона забезпечує здатність коректно використовувати лексичні засоби під час спілкування в соціальних комунікаційних умовах. В українській мові формування лексичної компетентності є досить складним і включає в себе створення умов для систематичного розширення словникового запасу, вдосконалення мовленнєвого досвіду, а також засвоєння учнями норм сучасної української лексики, зокрема щодо семантики, утворення і функціонування слів. Також це передбачає розвиток умінь розпізнавати лексичні одиниці в текстах, формування здатності до творчого добору вербальних асоціацій для ефективного мовленнєвого спілкування. Важливо також стимулювати емоційно-ціннісне ставлення до української мови та формувати чуття слова.

При формуванні лексичної компетентності варто враховувати кілька важливих закономірностей. По-перше, знання лексичного значення слова формується через поєднання аналітичного підходу до його семантичної структури та вивчення особливостей його функціонування у контексті. По-друге, вільне володіння словом у мовленні залежить від засвоєння як лексичного, так і граматичного значення слова з урахуванням його словотвірних і функціональних

[32] Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. … докт. пед. Наук. Рівне, 2018. 428 с. С. 40.

особливостей. По-третє, образність мовлення учня залежить від роботи над вивченням переносних значень слова. І, нарешті, розвиток мовно-естетичного чуття учнів значною мірою залежить від їхнього асоціативного мислення та уваги до образних значень лексичних одиниць.

Завдання вчителя української мови полягає в тому, щоб створити сприятливе навчальне середовище, яке стимулює мотивацію учнів до навчання, сприяє розширенню їхнього словникового запасу та заохочує їх до вивчення українських слів і норм лексики. Це середовище має також забезпечувати умови для доречного та різноманітного використання лексичних засобів у комунікативних ситуаціях. У досягненні цієї мети допомагає як використання традиційних, так і інноваційних методів і засобів навчання.

Для успішного розвитку лексичної компетентності необхідно створити умови, що сприяють засвоєнню основних лексичних знань, навичок та умінь, які відповідають віковим особливостям і зацікавленням учнів, а також вимогам шкільної програми. Важливо при цьому дотримуватися певних лінгводидактичних принципів (зокрема позамовного, лексико-граматичного, семантичного, діахронічного тощо) та використовувати ефективні методи навчання. Під час опрацювання лексики української мови учням початкових класів можуть бути запропоновані творчі проекти, такі як «Дерево мого роду» чи «Мої літні канікули» (наприклад, у вигляді фотозвіту з розповіддю), а також проект «Новорічні свята в моїй сім'ї» або групова ігрова робота над інсценізацією української народної казки. Виконання таких завдань сприяє значному розширенню словникового запасу, покращенню навичок використання лексичних засобів у мовленні та збагаченню мовленнєвого досвіду, що допомагає формувати лексичну компетентність.

Для учнів середніх і старших класів існує більше можливостей для участі в проєктній діяльності. В процесі навчання української мови для розвитку лексичної компетентності можна організовувати творчі, ігрові, дослідницькі або прикладні проекти, наприклад створення словників або кодексу рідномовних

обов'язків. Вчитель має пропонувати проекти, які стимулюють учнів до самостійної творчої та пошукової діяльності. Для старшокласників теми проєктів можуть бути адаптовані під профіль навчання, щоб учні могли збагачувати свою лексику, орієнтуючись на професійні інтереси.[33]

Отже, лексична компетентність фундамент для мовного розвитку учнів. Вона передбачає здатність дитини не лише оперувати окремими словами, а й працювати з семантичними полями для точного вираження своїх думок у мовленні. Формування лексичної компетентності є складним процесом, який включає розширення словникового запасу, розуміння граматичної структури мови та розвиток творчого використання лексичних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Завдання вчителя полягає у створенні сприятливих умов для мотивації та активної участі учнів у процесі вивчення мови. Особлива увага має приділятися роботі з лексикою через використання інноваційних методів навчання та творчих проєктів, що сприяють збагаченню словникового запасу та мовленнєвого досвіду учнів.

1.5. Формування соціолінгвістичної компетентності

Соціолінгвістична компетенція - це здатність особи правильно обирати та використовувати мовні засоби для спілкування на іншій мові, враховуючи національно-культурні особливості, і відповідно до ситуації, контексту та стилю комунікації. Це вміння розуміти соціальні норми мови, які регулюють використання мовних і немовних засобів у різних соціальних ситуаціях, зокрема правила ввічливості, норми взаємодії між різними віковими, статевими, класовими групами, а також мовні форми, що супроводжують певні соціальні ритуали.

[33] Кучерук О. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. URL: http://eprints.zu.edu.ua.pdf.

Розвиток соціолінгвістичної компетенції поглибленно ознайомлює з соціокультурними аспектами країни, мова якої вивчається. Це передбачає вдосконалення навичок адаптації мовної та немовної поведінки до специфіки цієї культури, а також уміння правильно інтерпретувати лінгвокультурні явища, орієнтуючись на загальноприйняті цінності. Особливу увагу потрібно приділяти розширенню знань з лінгвокраїнознавства, розумінню історичних, культурних і соціальних реалій цієї країни, її взаємин із іншими країнами, а також ролі в міжнародному контексті.

Найкращим часом для формування соціолінгвістичної компетенції є старший шкільний вік, коли відбувається активне збагачення словникового запасу та розвиток мовних навичок. У цьому віці учні переходять на вищі рівні абстрактного мислення, що дозволяє їм краще засвоювати мовні особливості та культурні аспекти іншомовного спілкування. Крім того, на цьому етапі формуються важливі мотиви самовизначення та підготовки до самостійного життя, що робить навчання особливо значущим для учнів.[34]

Згідно з Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, учні повинні набувати вміння виражати через мову особливості мислення та культури певного народу, обговорювати різні теми, враховуючи ці культурні аспекти. Вони повинні також уміти взаємодіяти з представниками різних культур, розуміючи відмінності в мовних формах та соціальних нормах.[35]

Для моделювання процесу формування соціолінгвістичної компетенції в старшокласників слід використовувати педагогічні категорії, що охоплюють зміст навчання, мету, форми організації навчального процесу, а також засоби і

[34] Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, В.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с. С.233

[35] Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Іноземні мови у навчальних закладах. 2004. №1. С. 10-19. С.19.

методи навчання. До основних засобів належать підручники, посібники, аудіо та відео матеріали, а також медіа-ресурси, такі як газети, радіо, телебачення. [36]

Інтеграція соціолінгвістичної компетентності у навчальний процес сприяє більш усвідомленому засвоєнню матеріалу, активізує пізнавальну діяльність учнів, формує позитивну мотивацію, надає стимул до самостійної роботи з мовою. Вона також розвиває образно-художню пам'ять, мовне мислення, здатність до інтерпретації, логічного викладу та порівняння думок, а також сприяє трудовому, моральному та естетичному вихованню учнів.

Соціолінгвістична компетентність надає можливість поєднати вивчення мови з усвідомленим освоєнням студентами знань про культуру та соціальні реалії країни, мову якої вони вивчають.[37]

1.6. Застосування інтерактивних методів на уроках української мови

Проблемі застосування ігрових технологій навчання присвячені наукові праці Л. Варзацької, І. Дичківської, П. Щербаня, Н. Бібік, Н. Максименко, П. Підкасистого, Н. Кудикіної, О. Проскури та ін. Дослідженням ігрових методів навчання української мови нині займаються науковці А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман та ін.[38]

За словами М. Пентилюк, педагогічна технологія має відповідати ключовим критеріям технологічності, зокрема: системності (логічна послідовність дій, взаємопов’язаність компонентів, цілісність підходу); керованості (здатність контролювати досягнення навчальних цілей та планувати

[36] Воробйова І.А. Формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови. АПН України. Київ, 2003. 20 с. С.8.

[37] Яхнюк Т.О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики. Київ, 2002. 20 с. С.8.

[38] Дика Н. М., Глазова О. П. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. С. 48-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/61-1_2023.pdf

процес); ефективності (оптимізація витрат часу та ресурсів, гарантія отримання запланованого результату); і відтворюваності (можливість використання технології іншими фахівцями в інших умовах).[39]

Застосування технологій навчальних ігор спрямоване на досягнення таких цілей:

- **Дидактична мета**: ігри допомагають організовувати пізнавальну діяльність, формувати необхідні вміння та знання.
- **Розвивальна мета**: ігрові технології стимулюють розвиток уваги, пам'яті, мислення, мовлення, а також умінь порівнювати, знаходити аналоги й розвивати творчі здібності.
- **Виховна мета**: вони сприяють формуванню самостійності, наполегливості, навичок співпраці та колективізму.
- **Соціальна мета**: ігрові технології допомагають розвивати комунікативні навички та сприяють саморегуляції поведінки учнів.[40]

Навчальна гра створює атмосферу для успішної розумової діяльності, покращує і стимулює пам'ять, робить навчальний процес привабливим і цікавим.

Ігрові прийоми в навчанні реалізуються через:

- Завдання формулюються у вигляді запитань, які спонукають учнів до активної розумової діяльності: хто швидше? хто більше?
- Навчання проводиться у формі гри;
- Навчання відбувається за чіткими правилами, що нагадують гру;
- Змагання мотивує учнів досягати кращих результатів;

[39] Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Х.: Вид.група «Основа», 2007. 176 с. С.48.

[40] Дика Н. М., Глазова О. П. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка* (61). С. 48-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/61-1_2023.pdf

- Бажання досягти успіху в грі стимулює учнів до якісного виконання навчальних завдань.[41]

Учні 5-7 класів дуже люблять розгадувати різноманітні мовні загадки, такі як шаради, метаграми, анаграми та інші. Ці ігри не тільки розвивають розум і мову, але й приносять багато задоволення. Діти цього віку прагнуть досягти успіху, показати свої знання і бути кращими за інших. Саме тому змагальний елемент у таких іграх їх дуже приваблює. Крім того, мовні загадки вимагають швидкого мислення та кмітливості, що робить їх ще цікавішими.

Також учні 5-7 класів полюбляють брати участь в ігрових ситуаціях, вони не просто розважаються, а й активно застосовують свої знання з мови. Під час таких ігор діти змагаються між собою, шукають оригінальні рішення та демонструють свою здатність мислити самостійно.

На уроках української мови для старшокласників часто використовують різноманітні рольові ігри. Це можуть бути ігри, де учні грають певні ролі (наприклад, журналісти, політики), імітують реальні ситуації (наприклад, судовий процес, прес-конференція) або виконують певні завдання (наприклад, організувати конференцію). Головна мета таких ігор - допомогти учням розвинути свої мовні навички. Завдяки іграм учні вчаться:

- Будувати діалоги, висловлювати свої думки, переконувати інших.
- Придумувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення.
- Правильно будувати речення, використовувати різноманітну лексику, добирати відповідний стиль мовлення.
- Взаємодіяти з іншими учнями, досягати спільних цілей.[42]

---

[41] Дика Н. М., Глазова О. П. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка* (61). С. 48-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/61-1_2023.pdf

[42] Москалюк О.І. Дидактична гра як ефективний метод підготовки фахівців соціальної сфери URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/ visnyky/visnyk/13/13_32.pdf

У старших класах, коли вивчають мистецтво переконувати та виступати публічно, дуже корисними є дискусії. Це такі собі "ігри", де учні обговорюють складні питання, висловлюють різні думки і намагаються довести свою точку зору. Головна мета таких дискусій - навчитися мислити критично, чітко висловлювати свої думки та переконувати інших. Під час дискусій учні вчаться аналізувати різні думки, порівнювати їх і обирати найкращий варіант вирішення проблеми.[43]

Отже, використання ігрових технологій у навчанні української мови має значний потенціал для формування мовних і соціальних компетентностей учнів. Ігрові методи дозволяють інтегрувати дидактичні, розвивальні, виховні та соціальні цілі, сприяючи кращому засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення, творчих здібностей, а також формуванню навичок співпраці й комунікації.

Особливу зацікавленість викликають мовні загадки та ігрові ситуації у середніх класах, які мотивують учнів до активної участі в навчальному процесі. Для старшокласників рольові ігри та дискусії стають ефективними засобами розвитку мовленнєвих умінь, критичного мислення й уміння аргументувати власну позицію. Таким чином, ігрові технології є дієвим інструментом для урізноманітнення навчального процесу, підвищення його ефективності та формування всебічно розвиненої особистості.

[43] Дика Н. М., Глазова О. П. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка* (61). С. 48-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/61-1_2023.pdf

Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ І СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

2.1. Дослідження підручника. Українська мова 5 клас. Ніна Голуб, Олена Горошкіна

Соціолінгвістична компетентність проявляється в 1 розділі «Мова в житті людини».

1 розділ допомагає учням не тільки засвоїти загальні правила вживання мови, а й зрозуміти, як застосовувати її в різних соціальних умовах. Це сприяє розвитку соціолінгвістичної компетентності, оскільки учні зможуть ефективніше орієнтуватися у взаємодії з іншими людьми.

«Прочитайте текст. Сформулюйте основну думку.

Мені подобається вивчати нові слова, подобається їх запам'ятовувати. Подобаються літери, що складаються у слова. Подобається, що весь наш світ наповнений словами.

Уявіть своє життя без мови впродовж одного дня (місяця, року).

Яким би воно було? Чи достатньо у вас інформації для відповіді на це запитання? Висловіть свої міркування кількома реченнями.»

Подані завдання спонукають учнів замислитися про власне ставлення до слів та мови. Воно сприяє внутрішній мотивації для поглиблення і збільшення лексичного запасу.

«Розкажіть, як ви сприймаєте нові слова. Чому для сучасної людини важливо мати багатий лексичний запас? Зверніть увагу на «слово дня». Що воно означає? **Уведіть це слово у свій активний словник**.»

Завдання позитивно впливає на активний і пасивний лексичний запас, адже учні вивчатимуть нові слова, дозволяє їм гнучкіше висловлювати свої думки і краще розуміти зміст прочитаного чи почутого. Коли учні працюють зі

словником, вони звертають увагу на правильне написання слів - це покращує їхню грамотність.

«Прочитайте текст. Над чим міркує авторка? А якої думки дотримуєтеся ви? Обґрунтуйте її. Складіть діалог, в основі якого має бути підтвердження або сумнів щодо висловленої думки.

От мені не хочеться писати слово «лікування». Я розумію, що «лікування» і «зцілення» - синоніми. Але для мене «лікування» звучить якось вороже, як втручання, примус, виправлення помилки, якої припустився людський організм. А «зцілення» - відновлення втраченого балансу, сил. Щоправда, «зцілення» частіше використовують, коли говорять ледь не про диво. Мені здається, підтримка близьких людей зцілює. Не лікує, а зцілює. Допомагає вистояти у важкому двобої з хворобою (Н. Ясіновська).»

Учням пропонується сформулювати власну думку щодо роздумів авторки і обґрунтувати її. Наприклад, вони можуть погодитися з авторкою, що «зцілення» звучить тепліше і людяніше, або ж, навпаки, аргументувати, що «лікування» краще описує процес медичного втручання. Завдання допомагає повторити тему «Синоніми». Завдання сприяє лексичній компетентності учнів, оскільки вони вчаться розрізняти синоніми. А складання діалогу засвоює соціолінгвістичну компетентність, тому що діалог дозволяє учням навчитися дотримуватися норм та етикету мовлення в різних соціальних ситуаціях

Також соціолінгвістична і лексична компетентності проявляються у параграфі «Слова обмеженого вживання. Діалектні, професійні слова й терміни».

«Позначте рядок, у якому всі слова діалектизми.

А вивірка, пляцок, плай, цинамон

Б одяг, пательня, тремпель, маринарка

В трембіта, колиба, кобиця, вогонь

Г лелека, чорногуз, бусол, птах

Складіть розповідь про рідне місто (село), використовуючи діалекти.

Прочитайте. Доберіть синоніми до слова «обрус».

Слово рідне — квітка на обрусі. Воно серце наше й оберіг! (Г. Потопляк).

Словник. Обрус — діалектна назва, те саме, що й скатертина, скатерть.»

Соціолінгвістична компетентність проявляється через знання про різні мовні варіації, їх використання у певних соціальних групах чи регіонах, а також у здатності розпізнавати і правильно застосовувати слова, характерні для певних діалектів або професійних мов. Лексична компетентність проявляється у знанні значень слів і їх відтінків, а також у розумінні, в яких обставинах або ж ситуаціях кожне з них доцільно використовувати.

Правильна відповідь на питання щодо діалектизмів:

А: вивірка, пляцок, плай, цинамон

Синоніми до слова "обрус": скатертина, скатерть.

Щодо розповіді про рідне місто (село), можна додати декілька діалектних слів для передання особливостей місцевого мовлення. Наприклад:

«У нащому селі на празник люди завжди привітно зустрічають своїх гостей. У кожній хаті є пляцок для пригощання, а на столі застелений білий обрус."

Лексична компетентність добре подана у наступному завданні. Вправа пропонує виправити помилки у словосполученнях, які виникають через використання розмовних або неправильно утворених форм слів, що відрізняються від літературної норми. Діти зможуть опанувати здатність розпізнавати помилки, пов’язані з неправильним вибором лексем, та застосовувати правильні відповідники.

«**Відредагуйте словосполучення.**

Слідуюча зупинка, придбали білєт, гладити сукню, свіжий воздух, зробити прививку, солодка клубніка, моторна лодка, купили пірожне, великий самольот, візьму коньки.»

«Погортайте книжку, яку ви нещодавно прочитали. Випишіть із неї слова, що стали для вас відкриттям. З'ясуйте за словником їхнє значення і запишіть у зошит. Перевірте, чи знають їх однокласники та однокласниці. Прочитайте текст.

Згідно з Європейським соціальним анкетуванням, данці - найщасливіші Європі люди. Важливим складником данського рецепту щастя називають хюґе. Це специфічне данське слово, що не має буквального перекладу. Натомість зміст слова розкривають через десять (!!!) ключових слів, як-от: атмосфера, присутність тут і зараз, задоволення, рівність, вдячність, гармонія, комфорт, перемир'я, єднання і прихисток. Хюґе наскільки важливе слово, що має для данців смак, звук,запахі текстуру.»

Вправа стимулює учнів до активного збагачення словникового запасу та розуміння і вивчення значення нових і специфічних слів. Завдання заохочує дітей звернутися до словника для уточнення значень слів і пропонує обговорити ці слова з однокласниками, що розвиває навички правильного вживання та розуміння слів. Те ж саме стосується наступного завдання:

«Зосередьте свою уяву на слові «мрія». Дізнайтеся про нього якомога більше. Доберіть ключові слова, що визначатимуть суть слова. Уявіть, яким воно є на смак, на дотик, як звучить, у якому образі постає. Підготуйте презентацію цього слова. А ще - поцікавтеся, хто це слово придумав.

Випишіть зі словника троє слів, що мають понад п'ять значень, з усіма їхніми значеннями. Підготуйте презентацію одного зі слів.» (Робата з текстом і словником).

«Запишіть речення, розкривши дужки й обравши доцільне для нього слово. З іншим словом складіть усно речення.

1.(Талан, талант) без праці нічого не вартий (Е. Сафарлі). 2. Кораліна надягла блакитне пальтечко, закутала шию червоним шарфом, а на ноги (нацупила, насупила) жовті гумові чоботи (Н. Гейман). 3. Гості з цікавістю (куштували, кошту-вали) страви, ділилися враженнями. 4. Іван скерував (пломінь, промінь) ліхтарика на татка (А. Бачинський).»

Завдання виховує уважність в учнів, правильно і уважно розрізняти слова, вміння складати нові речення, використовуючи подані слова.

«За словником омонімів (https://svitslova.com/slovnyk-omonimiv/1817-omonimy-b.html) дайте відповіді на запитання-загадки.

Коли байка м'яка, а коли - цікава? Яка балка залізна, а яка - заросла? Чи можна виливати з відра і з бронзи? Яку гвоздику збираємо в букет, а яку додаємо в маринад? Чи можна гребти на воді й на землі? Коли завивають пронизливо, а коли - ретельно?»[44]

Завдання змушує учня задуматися над тим, що одне слово може мати декілька значень. Щоб відповісти на запитання, учень повинен проаналізувати значення, в якому вжито слово, і вибрати правильне значення. Також вправа розвиває логічне мислення, оскільки учень повинен знайти відповіді на нестандартні запитання.

Отже, аналіз підручника з української мови для 5 класу, авторів Голуб Н.Б. та Горошкіна О.М. ефективно формує лексичну та соціолінгвістичну компетентності у учнів. Діти успішно розвивають свою лексичну компетентність завдяки різноманітних завдань, спрямованих на збагачення словникового запасу, розуміння лексичного значення та формування навичок використання лексики в мовленні. Водночас, завдяки ознайомленню з різними функціями мови, розвитком комунікативних навичок та формуванням мовної культури через діалоги, підручник сприяє розвитку соціолінгвістичної компетентності.

[44] https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html

Системний підхід, практична спрямованість завдань та цікавий матеріал роблять навчальний процес ефективним та привабливим для учнів. Тому, підручник вправно готує учнів до успішного спілкування в сучасному інформаційному суспільстві.

2.2. Аналіз підручника. Українська мова 6 клас. Ніна Голуб

«Соціолінгвістична компетентність присутня в першому розділі «Краса й багатство української мови».

В розділі «Етикетні функції займенників ТИ І ВИ».

Зробіть комплімент, у якому використайте займенники «ви», «Ви» і «ти» (письмово, 5 речень).»

«Прочитайте речення з листів відомих людей. Що вам відомо про Лесю Українку й Михайла Коцюбинського?

Околиця тут гарна, горизонт широкий, людей не занадто багато, може, Вам здасться й замало. Рада я, що Київ лишив по собі у Вас такі добрі спомини. Пишу Вам зараз же по отриманні Вашого листа (Леся Українка).»

У двох завданнях соціолінгвістична компетентність проявляється через займенники «ти» та «Ви». Вони відображають рівень формальності, ввічливості та особистої дистанції в комунікації. Вибір між «ти» і «Ви» може залежати від соціального статусу, ступеня знайомства, віку співрозмовників, а також від обставин, в яких відбувається спілкування. Соціолінгвістична компетентність дозволяє мовцю правильно обирати між «ти» і «Ви», які сприяють підтримці ввічливості та уникненню можливих непорозумінь.

Соціолінгвістична компетентність присутня у розділі 7 «Спілкування»:

«Підготуйте діалог, у якому використайте поданий текст. Поділіться, які музеї ви відвідали. Які експонати справили на вас сильне враження?

Тобі, мабуть, доводилося не лише чути слово «музей», але й бувати тут на екскурсії. Музей - це місце, де зберігають різноманітні речі, якими користувалися люди в далекі й не дуже далекі часи. Музеї бувають різні. Одні - краєзнавчі - показують історію та природу певного краю. Інші - історичні - можуть розказувати про один чи декілька періодів історії міста, області або й країни. Художні збирають і показують твори мистецтва. Меморіальні - розповідають про життя видатних особистостей.»

Соціолінгвістична компетентність входить до розділу «Спілкування» тому, що це здатність вести діалог з урахуванням культурних, історичних та соціальних особливостей, що притаманні співрозмовнику. Вона дозволяє краще орієнтуватися у виборі стилю, тем обговорення та формулюванні власних думок. Це особливо важливо, оскільки розмови на такі теми, як музеї чи культурна спадщина, вимагають розуміння культурних особливостей, актуальних тем і відповідних форм спілкування.

Присутні різноманітні теми, пов’язані з соціолінгвістичною компетентністю, такі як-от:

- «Цілі й завдання спілкування
- Види спілкування. Живе й віртуальне спілкування
- Безпека віртуального спілкування
- Учасники спілкування. Наміри співрозмовників / співрозмовниць
- Ознаки й переваги гармонійного спілкування
- Правила гарного співрозмовника / гарної співрозмовниці
- Суперечка і сварка
- Маніпуляції у спілкуванні
- Засоби спілкування (мовні й позамовні)
- Вимова й інтонація

- Етикетні норми спілкування»

Подані теми сприяють успішно комунікувати та налагодження ефективного спілкування.

«Розгляньте малюнки. Розпізнайте види спілкування за кількістю учасників. У разі потреби скористайтеся схемою на наступній сторінці. До якого виду ви найчастіше вдаєтеся? Чому?

Згрупуйте приклади, розташувавши їх у такому порядку: 1) міжособистісне спілкування; 2) групове спілкування; 3) масове спілкування. Вибір обґрунтуйте.»

Таке завдання підвищує ефективність та гармонійність взаємодії в різних комунікативних обставинах, тому що воно розвиває вміння вибирати відповідний стиль і метод комунікації, враховуючи потреби аудиторії. Ця вправа допомагає навчитися регулювати манеру вираження, теми спілкування у різних за кількістю групах людей.

Лексична компетентність. Робота з текстом на збагачення словникового запасу.

«Прочитайте текст. Перекажіть його. Сформулюйте порушену проблему і своє ставлення до неї. Що означає «відповідати за свої вчинки»? Чи маєте ви таку звичку? Наскільки це важливо?

Підготуйте розповідь «Моя улюблена соціальна мережа.»»[45]

2.3. Аналіз підручника. Українська мова 7 клас. Ворон А.А.

Соціолінгвістична компетентність проявляється в підрозділах:

- Мовні обов’язки українців. На рис. 2.1. представлений фрагмент із підручника, який акцентує увагу на важливості української мови для збереження ідентичності народу, а також містить рекомендації для юних

[45] https://pidruchnyk.com.ua/2595-ukrmova-6-klas-golub.html

громадян щодо ставлення до мови. Наголошується на особистій відповідальності кожної людини за захист і збереження рідної мови. Поради формують патріотичне ставлення учнів до української мови. Така форма подачі матеріалу виховує в учнів патріотизм, повагу до рідної мови та національної культури.

Рис. 2.1.

- Культура спілкування. Знайомство. На рис. 2.2.

На зображенні подано фрагмент з підручника, який присвячений культурі спілкування та правилам знайомства. Питання, зазначені в тексті, спрямовані на розвиток соціолінгвістичної компетентності учнів, адже у питаннях акцентується увага на важливості спілкування: вміння справляти приємне враження, дотримання етикету залежно від ситуації, віку чи статі співрозмовників. Це розвиває у школярів розуміння мовних норм у певному оточенні.

Запитання, як-от: "Хто має представитися першим, коли знайомляться чоловік і жінка?" або "Як поводитись під час знайомства з великою компанією?" - допомагають учням навчитися адаптувати мовну поведінку залежно від ситуації.

Завдання допомагає:

- зрозуміти соціальні ролі в спілкуванні.
- мотивує до свідомого дотримання мовного етикету.

1. Чому під час знайомства важливо справити приємне враження на співрозмовника / співрозмовницю?
2. Що насамперед повинна зробити людина, яка в офіційній чи діловій обстановці звертається до посадової особи?
3. Хто має представитися першим, коли знайомляться чоловік і жінка?
4. У яких випадках жінка повинна представитися першою?
5. Як поводитися під час знайомства з великою компанією?
6. Як слід поводитися під час представлення, щоб справити на співрозмовника / співрозмовницю приємне враження? Яких помилок під час знайомства припустилися підлітки, зображені на малюнку?

Рис. 2.2.

- Будьмо ввічливі.

На рис. 2.3. учням пропонується створити привітання для трьох різних груп людей: рідних, друзів і класного керівника – діти навчаться враховувати і розрізняти соціальний статус, вік, спілкування при близьких стосунках або офіційній комунікації.

Завдання акцентує увагу на виборі звертань і слів ввічливості, що допомагає учням зрозуміти норми мовного етикету, наприклад, використання шанобливих форм "Ви" для старших або офіційних осіб. Учні вчаться враховувати потреби та очікування адресатів, наприклад, як зробити привітання щирим для друга, теплим для родича і водночас стриманим, але ввічливим для класного керівника.

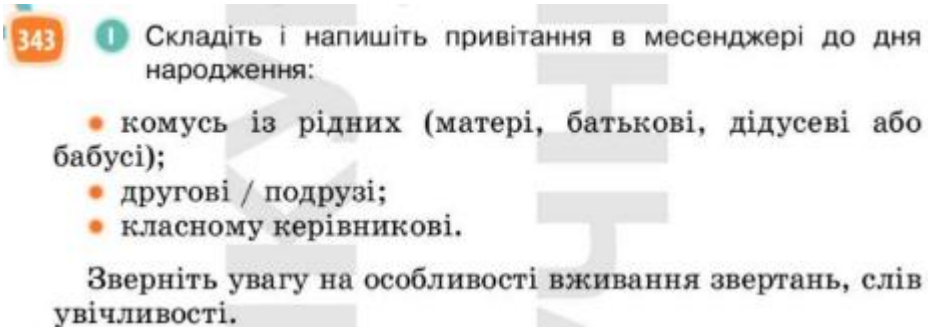

343 Складіть і напишіть привітання в месенджері до дня народження:

- комусь із рідних (матері, батькові, дідусеві або бабусі);
- другові / подрузі;
- класному керівникові.

Зверніть увагу на особливості вживання звертань, слів увічливості.

Рис. 2.3.

- Культура спілкування. Дружня бесіда. (рис. 2.5.)

Завдання заохочує учнів до створення запитань за текстом, що розвиває здатність формулювати думки, створювати діалог, аналізувати зміст і адаптувати висловлювання до адресата. Дружба розвивається через спілкування. Діти вчаться висловлювати свої думки, почуття, бажання, слухати інших, співпереживати. Ці навички є невід'ємною частиною соціолінгвістичної компетентності.

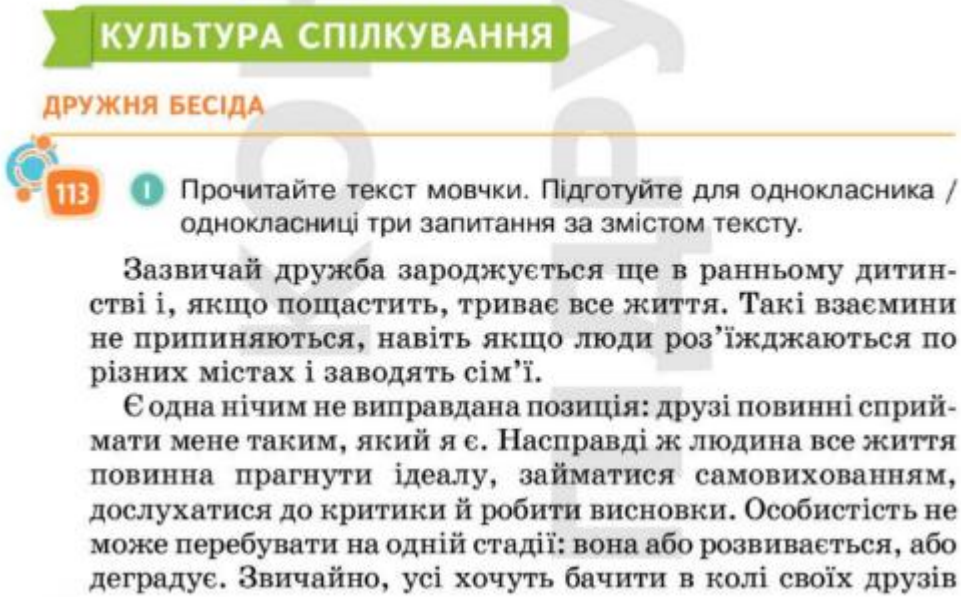

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ

ДРУЖНЯ БЕСІДА

113 Прочитайте текст мовчки. Підготуйте для однокласника / однокласниці три запитання за змістом тексту.

Зазвичай дружба зароджується ще в ранньому дитинстві і, якщо пощастить, триває все життя. Такі взаємини не припиняються, навіть якщо люди роз'їжджаються по різних містах і заводять сім'ї.

Є одна нічим не виправдана позиція: друзі повинні сприймати мене таким, який я є. Насправді ж людина все життя повинна прагнути ідеалу, займатися самовихованням, дослухатися до критики й робити висновки. Особистість не може перебувати на одній стадії: вона або розвивається, або деградує. Звичайно, усі хочуть бачити в колі своїх друзів

Рис. 2.5.

- Культура спілкування. Жарт. Висміювання. Насмішка.

На рис. 2.6. завдання спонукає аналізувати характер персонажів, розуміти ролі іронії та сатири в спілкуванні, а також усвідомлювати етичні норми у взаємодії.

Пароніми "удача" і "вдача" сприяють вивченню значень і уживання цих слів. Пояснення цих паронімів допомагає учням уникати мовленнєвих помилок та бути точнішими у висловлюваннях. Це важливо як для академічного мовлення, так і для повсякденного спілкування.

1. Хто є учасниками діалогу? Що ми можемо сказати про вдачу братів?
2. Репліки Карпа є іронічними чи сатиричними?
3. Чи можна глузувати із зовнішності чи вдачі людини?
4. Із чого ще ніколи не варто насміхатися?

«І від тебе теж залежить мови рідної краса»

УДАЧА • ВДАЧА

Слова *удача* і *вдача* є паронімами. *Удача* — позитивний, бажаний результат чого-небудь, щасливий збіг обставин для когось; успіх. Синонімами до цього слова є *талан*, *щастя*. Ось приклад із твору М. Стельмаха: «Оце так риби́на! — вирвалось у Костянтина. — Ще не було нам такої **удачі**!»

Вдача — це сукупність психічних особливостей, з яких складається особистість людини і які проявляються в її діях, поведінці; характер. Синоніми до слова *вдача*: *натура*, *норов*, *характер*, *звичка*, *риса*. «За ширмою легкої **вдачі** та милої усмішки може ховатися ціла буря емоцій», — говорить героїня твору М. Павленко.

Рис.2.6.

- Розвиток мовлення (рис. 2.7.). Правила поведінки. (рис. 2.8).

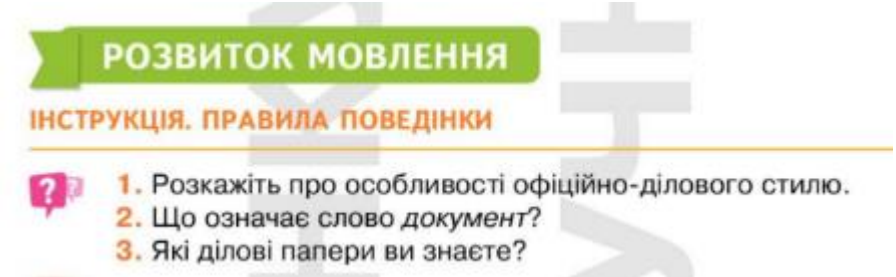

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

ІНСТРУКЦІЯ. ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ

1. Розкажіть про особливості офіційно-ділового стилю.
2. Що означає слово *документ*?
3. Які ділові папери ви знаєте?

Рис. 2.7.

Завдання на рис. 2.8. спрямоване на формування навичок правильної граматичної побудови речень, зокрема вживання дієслів у наказовому

способі. Розвиває соціолінгвістичну компетентність (поведінку в соціумі) і вміння створювати інструкції та правила, зрозумілі для конкретної аудиторії. Формує творчий підхід і креативне мислення, коли учні створюють власний перелік правил.

130 I Запишіть правила, ставлячи дієслова, що в дужках, у другій особі множини наказового способу.

Правила поведінки на платформі метрополітену

1. Очікуючи потяг, не (заходити) за обмежувальну лінію, нанесену на край платформи.
2. Не (підходити) до вагона до повної зупинки потяга.
3. Не (сідати) на обмежувальні бар'єри на платформах, не (спиратися) на них.
4. Не (бігати) по платформах і залах станції.
5. Категорично заборонено пересуватися на території метрополітену на велосипедах, самокатах, роликових ковзанах та інших подібних транспортних спортивних засобах.

II Додайте до записаних правил кілька пунктів про поведінку дітей у метро.

131 Складіть і запишіть «Правила поведінки у школі», використовуючи подані запитання.

Рис. 2.8.

- Суперечка і сварка.

Підрозділ на рис. 2.9. знайомить учнів із важливою соціальною темою - конфліктами в спілкуванні. Вивчаючи поняття «сварка» та «суперечка», учні замислюються про свою поведінку в житті, вчаться оцінювати наслідки своїх дій і розуміти, як уникнути конфліктів.

Даючи відповіді на запитання, учні тренують уміння чітко і логічно формулювати свої думки, будувати зв’язні речення. Аналізуючи світлини - діти вчаться виражати власну точку зору, підкріплюючи її аргументами.

Це завдання формує соціолінгвістичну компетентність, навчаючи учнів аналізувати мовленнєву поведінку, адаптувати стиль комунікації до тієї чи іншої ситуації, дотримуватися правил етикету.

один одному спокійно висловитися, сформулювати власну точку зору.

Сварка — конфлікт, суперечність між людьми, що призводить до різкого погіршення їх взаємин. Сварка завжди пов’язана з непорозумінням. Кожна людина на певну проблему має власну точку зору, яка часто не збігається з позицією родичів та колег. Затяте прагнення довести свою правоту, поєднане з небажанням слухати доводи опонента, і призводить до виникнення серйозних сварок.

Головна відмінність спору від сварки полягає в тому, що остання має негативне забарвлення. Вона являє собою відкритий конфлікт на ґрунті розбіжності сторін. Сварка — це завжди деструктивний діалог, при якому кожна людина відстоює свою позицію, не бажаючи слухати доводи опонента. Така бесіда ведеться на підвищених тонах і найчастіше містить особисті образи. У ході перепалки люди відчувають злість і агресію, а після її закінчення — почуття гіркоти і спустошеності. Якщо у спорі сторони можуть досягти компромісу, то у випадку з сваркою це відбувається вкрай рідко. Причиною тому стають як сильна емоційна напруга, так і неготовність людей слухати одне одного (*З журналу*).

Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке суперечка? Що спільного в суперечці і сварці?
2. Яка принципова різниця між суперечкою і сваркою?
3. Які наслідки має сварка?
4. Яку ситуацію спілкування ілюструє кожна світлина — суперечку чи сварку? Доведіть свою думку.

Рис. 2.9.

- Нетикет.[46]

На рис. 2.10 учні повинні виконати проєкт, обравши одну з двох тем, які стосуються шахрайства в інтернеті.

На мою думку - це досить складна тема для учнів 7 класу, але завдяки їй діти уникатимуть інтернет-булінгу, цькування і шахрайства, адже в сьогоденні учні досить активні користувачі інтернет-платфом, мереж і ресурсів.

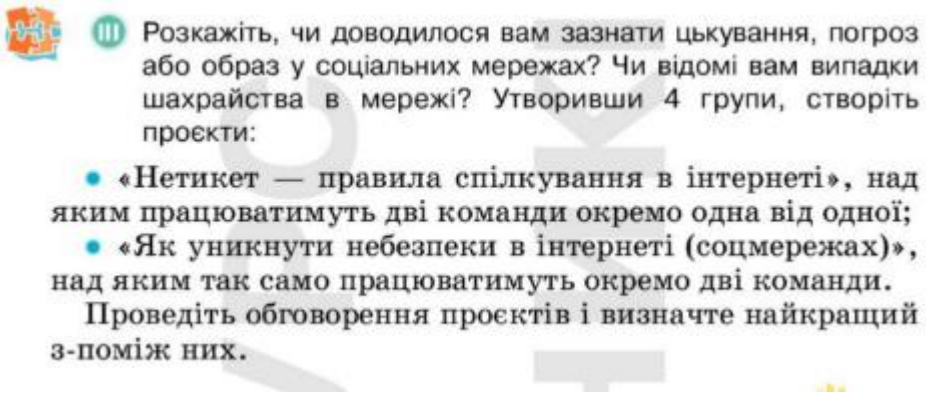

Розкажіть, чи доводилося вам зазнати цькування, погроз або образ у соціальних мережах? Чи відомі вам випадки шахрайства в мережі? Утворивши 4 групи, створіть проєкти:

- «Нетикет — правила спілкування в інтернеті», над яким працюватимуть дві команди окремо одна від одної;
- «Як уникнути небезпеки в інтернеті (соцмережах)», над яким так само працюватимуть окремо дві команди.

Проведіть обговорення проєктів і визначте найкращий з-поміж них.

Рис. 2.10.

Завдання з підручника акцентують увагу на важливості мовної ідентичності, патріотичного ставлення до української мови, дотримання етикету у знайомствах і повсякденному житті, спілкуванні. Практичні вправи, такі як створення привітань для різних аудиторій, розробка правил поведінки чи аналіз слів і ситуацій «сварка» і «суперечка», розвивають здатність адаптувати мовлення на формування поваги до різних соціальних груп людей і аудиторій. Завдання на теми жарту, іронії, правил поведінки та нетикету вчать аналізувати мовленнєву поведінку, уникати конфліктів і дотримуватися правил безпеки в інтернеті.

[46] https://pidruchnyk.com.ua/2874-ukrainska-mova-voron-7-klas-2024.html

Загалом, підручник ефективно сприяє розвитку мовної культури, критичного мислення, інтелекту та соціальної відповідальності учнів.

2.4. Застосування інтерактивних платформ на уроках української мови.

Проєктні форми навчання роблять освітній процес сучасним, цікавим і практично значущим. Вони сприяють формуванню не лише академічних знань, але й компетентностей, необхідних для успішної соціалізації, професійного розвитку та ефективної комунікації в умовах сучасного світу.

Проєктний метод навчання:

"Padlet - це сучасний інструмент, який перетворює традиційні презентації на динамічні та інтерактивні проекти. Ця віртуальна дошка дозволяє учням не лише демонструвати свої знання, але й співпрацювати, обмінюватися ідеями та створювати справді унікальні роботи. Завдяки різноманітним інструментам Padlet, учні можуть додавати тексти, зображення, відео, аудіо та посилання, створюючи таким чином багатий та інформативний контент. Крім того, Padlet сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вміння працювати в команді. "Тобто дана віртуальна дошка є «самодостатньою» і забезпечує прямий перехід на YouTube та пошукову систему Google.» Вчитель також може безпосередньо взаємодіяти з роботами учнів, виставляючи оцінки та залишаючи коментарі. [47]

Wordwall - це інтерактивна навчальна платформа, яка дозволяє створювати різноманітні цікаві та ефективні вправи для вивчення мов, предметів та інших дисциплін. Він перетворює навчання на гру, роблячи його більш захопливим та легшим як для учнів, так і для вчителів.

[47] https://padlet.com/auth/login

На Wordwall можна створити безліч вправ-ігор, таких як:

- Кросворди
- Картки зі словами
- Сортування
- Доповнення речень
- Співставлення
- Пазл

Велика бібліотека готових шаблонів, які можна адаптувати під потреби вчителів та учнів.

Можливість додавати власні зображення, аудіо та відео, налаштування рівня складності завдань, відстеження прогресу учнів, можливість переглядати результати виконання завдань кожним учнем.

Завдяки інтерактивному формату навчання, учні з кращим інтересом виконують завдання, тим самим збільшується залученість учнів до навчального процесу

Wordwall допомагає розвивати як мовні навички (читання, письмо, говоріння), так і інші когнітивні навички (пам'ять, увага, логічне мислення).

Також Wordwall можна використовувати як у класі, так і для дистанційного навчання.[48]

Так як і Wordwall **LearningApps** - це онлайн-платформа, яка дозволяє створювати та використовувати інтерактивні навчальні вправи для учнів різного віку. Вона популярна серед вчителів та викладачів завдяки простоті використання та широкому вибору шаблонів для створення вправ, таких як:

- Вікторини та тести;
- Головоломки;

[48] https://wordwall.net/ru

- Кросворди;
- Завдання на встановлення відповідностей;
- Хронологічні лінії;
- Ігри на встановлення послідовності.[49]

Canva - це онлайн-платформа для створення графічного дизайну, яка дозволяє користувачам легко створювати візуальні матеріали, навіть без професійних навичок дизайну. Вона пропонує інтуїтивний інтерфейс і великий набір шаблонів, які можна використовувати для різних цілей, зокрема:

- Постери та банери;
- Презентації;
- Інфографіки;
- Соціальні медіа пости;
- Флаєри та буклети;
- Логотипи.[50]

Реалізація проекту не лише закріплює знання, а й сприяє всебічному розвитку учнів. Вони вдосконалюють свої комунікативні навички, вчаться висловлювати думки, розширюють словниковий запас та вчаться працювати з різними джерелами інформації. Незважаючи на певні труднощі, такі як необхідність використовувати нову лексику та порівнювати різні дані, проект сприяє розвитку критичного мислення і вміння працювати в команді, що позитивно впливає на психологічний клімат у класі.[51]

[49] https://learningapps.org/index.php?overview&s=&category=0&tool=

[50] https://www.canva.com/uk_ua/

[51] Костецька Г. В. Застосування методу проєктів з залученням онлайн-дошки PADLET для уроку іноземної мови. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2437/2423

Для розвитку компетентностей здобувачів освіти доречно й самостійно створювати додаткові вправи. Зважаючи на цифровізацію, варто використовувати різноманітні інтерактивні платформи.

- **LearningApp**

Завдання 1 на зіставлення омонімів (рис. 2.11.) за значенням сприяють розвитку лексичної компетентності учнів, оскільки вони вчать розрізняти різні значення слів, які мають однакову форму (звучання або написання). Через яскраві картинки і ігрову форму завдання - учні будуть більш активно залучені до процесу виконання.

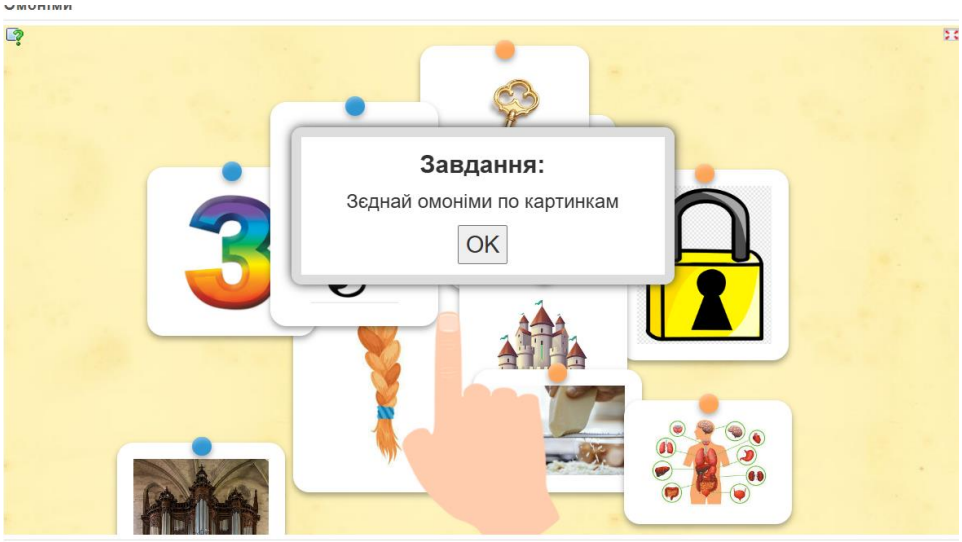

Рис. 2.11

Натиснувши на один предмет, можна з легкістю перетягнути до іншого, тоді утвориться пара. (рис. 2.12)

Рис. 2.12

Успішно виконавши завдання – учень отримує позитивну відповідь. (рис. 2.13.)

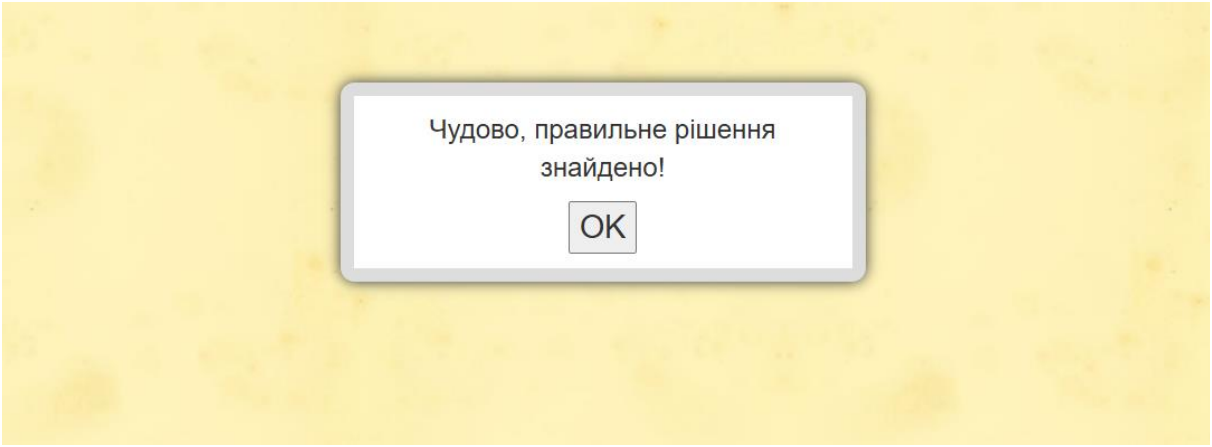

Рис. 2.12.

Завдання 2 (рис. 2.13) спрямоване на розвиток лексичної компетентності учнів у межах вивчення розділу «Лексикологія» на уроках української мови. Завдання представлено у вигляді головоломки з пошуком слів, які є термінами лексикології.

Учні повинні віднайти й позначити на полі слова, які відповідають визначеним у завданні категоріям. До них належать такі терміни, як:

Пароніми, неологізми, синоніми, антоніми, омоніми, архаїзми, діалектизм, історизми, лексика, слово, запозичення. (рис. 2.14.)

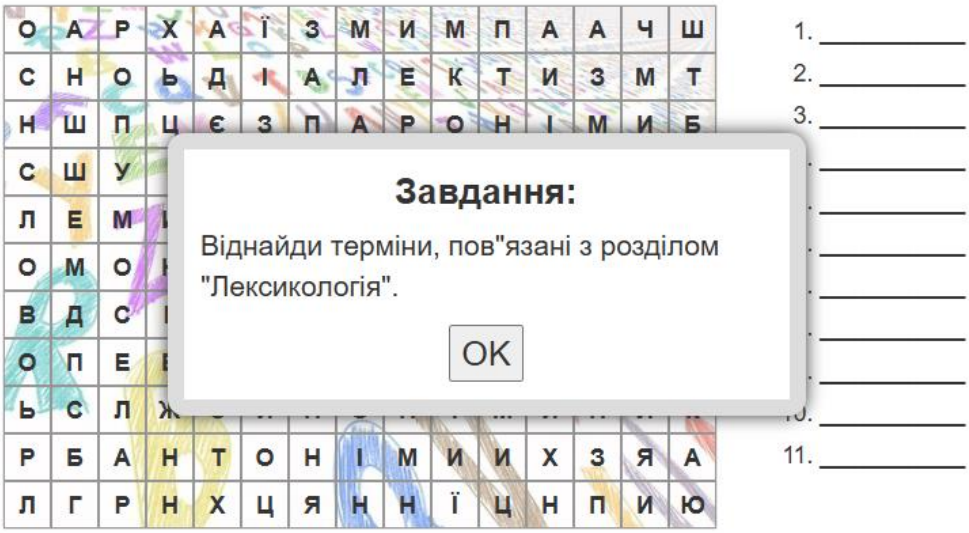

Рис. 2.13

Рис. 2.14.

Отже, платформа LearningApps дозволяє створювати різноманітні завдання (вікторини, пазли, класифікації тощо), роблячи навчання цікавішим і підвищує мотивацію учнів. Для вчителів LearningApps спрощує підготовку уроків, забезпечує легкий доступ до готових шаблонів і дозволяє адаптувати завдання під потреби учнів. Завдяки інтерактивності та ігровій складовій, платформа розвиває критичне мислення, сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Окрім того, LearningApps підтримує доступ із будь-якого пристрою, що забезпечує зручність використання як у класі, так і вдома.

- **Padlet**

  У Padlet є безліч шаблонів для створення вчителем інтерактивних дошок для учнів:

- «Планувальник проектів» - вчитель організовує завдання, встановлюйте дедлайни та відстежуйте прогрес. Такий шаблон підійде учням 7 класу і поданий він на рис. 2.15, 2.16., 2.17.
- «Дошка оголошень» - спільний простір для класу, де учні можуть розміщувати оголошення, ділитися своїми досягненнями та висловлювати думки.
- «План заняття» - такий шаблон підійде для молодших класів, адже для учнів буде чітко сформульована «дорожня карта» для продуктивного уроку. Вчитель зможе забезпечити чітке, послідовне подання інформації для ефективного викладання та навчання.
- «Інформаційний бюлетень» - вчитель зможе ділитися цікавими новинами, досягненнями, щоб тримати шкільну спільноту в курсі подій та підтримувати зворотній зв'язок.
- «Опитування» - збір думок і відгуків за допомогою інтерактивних опитувань.[52]

  5 клас. На цьому етапі важливо створити яскраву та привабливу дошку, яка буде мотивувати учнів до вивчення тем з української мови. Потрібно використовувати великі зображення, прості завдання, багато яскравих кольорів, посилання на відповідні до теми короткі мультфільми або відео-ролики.

[52] https://padlet.com/dashboard/make?mobile_page=LayoutPicker

6 клас. Діти цього віку вже більш самостійні. Дошки можуть бути більш структурованими, з різними розділами та завданнями. Можна вводити елементи гри та змагання.

7 клас. Учні готові до більш складних завдань та аналізу. Фон варто підібрати тематичним, а кольори нейтральними. Дошки можуть бути використані для обговорення правил та створення творчих проектів, есею.

На рис. 2.15., 2.16., 2.17., представлена інтерактивна дошка, спрямована на вивчення теми «Власні назви в рекламі» подані (текст, відео і посилання на відповідні ресурси), а також виконання різноманітних завдань, таких як : написання есею та ін. Дошка пропонує учням ознайомитися з важливою концепцією у світі маркетингу - використанням власних назв (онімів) в рекламі. Завдання побудовані таким чином, щоб учні не лише теоретично засвоїли матеріал (теорія питання), але й застосували його на практиці (створивши власну назву або рекламний слоган).

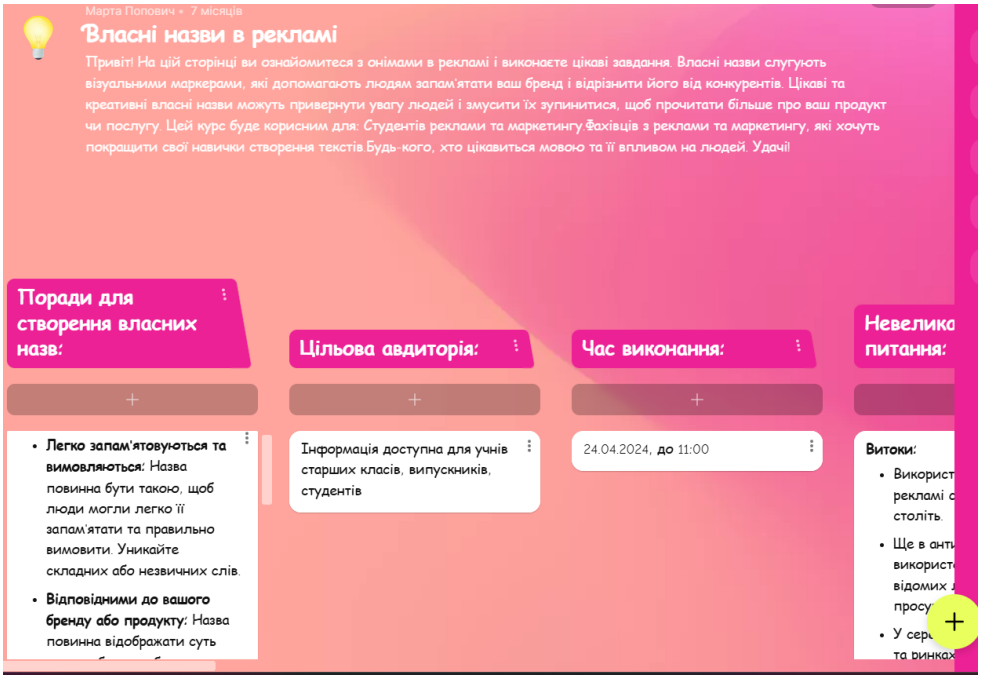

Рис. 2.15.

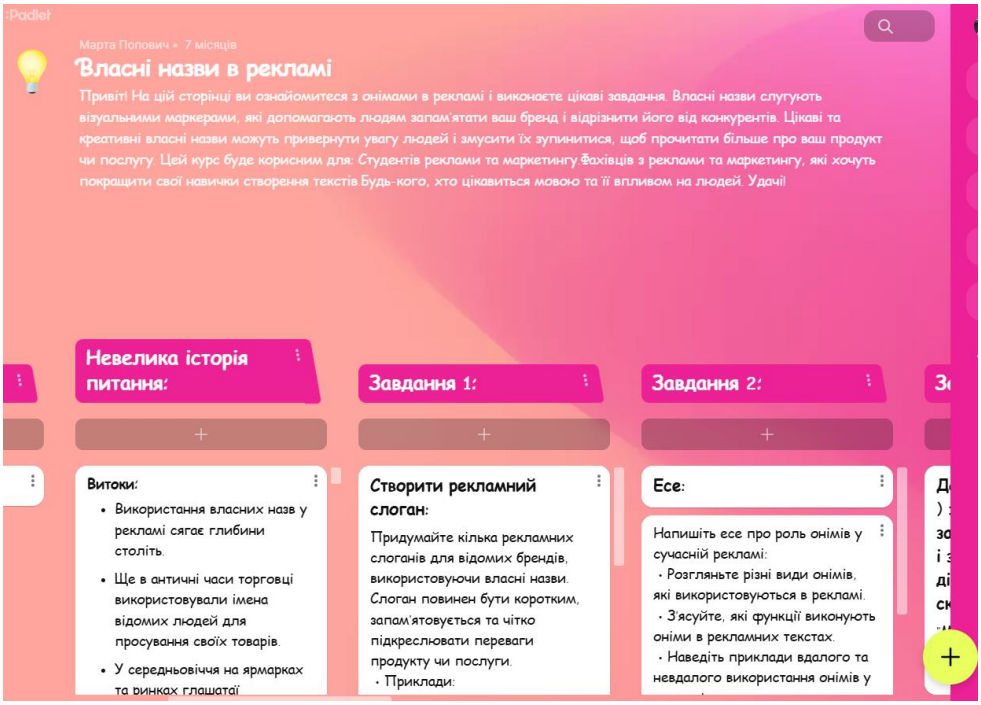

Рис. 2.16.

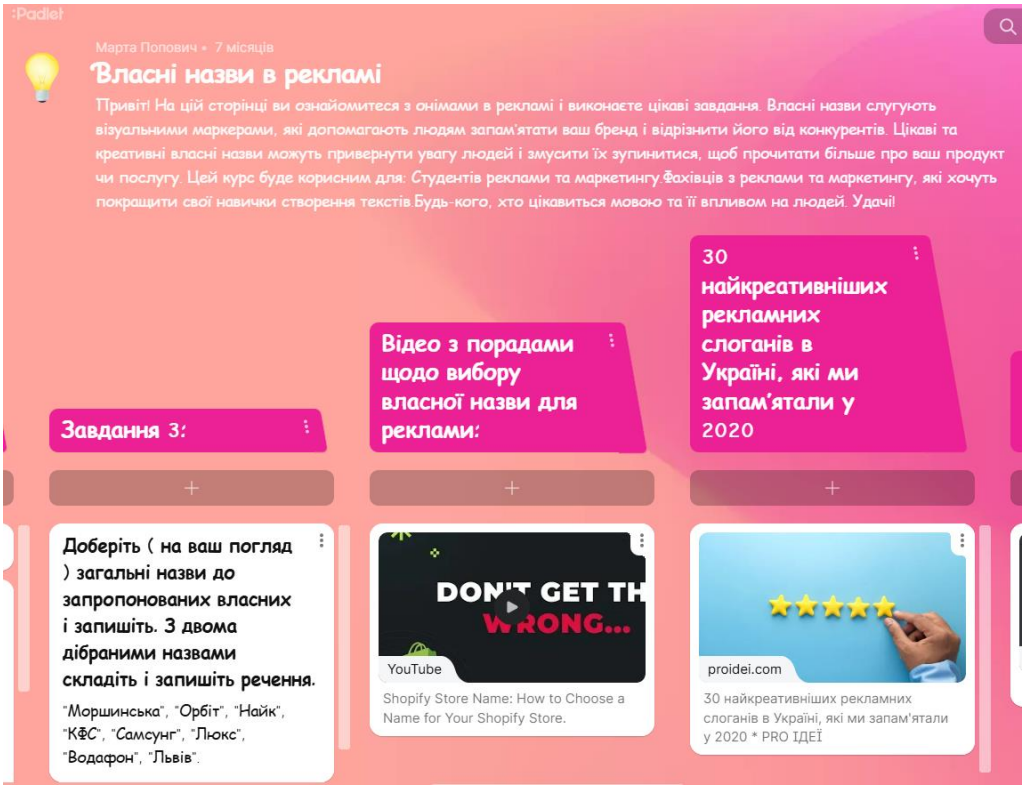

Рис. 2.17.

Отже, **Padlet** є корисним інструментом як для учнів, так і для вчителів завдяки своїй інтерактивності, гнучкості та простоті у використанні.

Учні можуть одночасно переглядати матеріали, виконувати завдання й обмінюватися ідеями на одній платформі. Padlet дозволяє створювати барвисті дошки із зображеннями, відео, аудіо та текстом, тому краще опановується матеріал. Можливість створювати власний контент (наприклад, постери, проєкти чи ідеї) - стимулює творчість, формує самостійність та креативність.

Для вчителів Padlet допомагає структурувати матеріал, зберігати ресурси й швидко надавати доступ учням. Вчителі легко отримують відповіді від учнів і бачать прогрес у їхній роботі в режимі реального часу. Також Padlet автоматизує збір завдань і робить їх перегляд зручним, що скорочує час на оцінювання.

- **WordWall**

На рис. 2.18. подані різноманітні шаблони, за якими створюються інтерактивні ігри, вправи і завдання.

Рис. 2.18.

У **вправі 1** учням потрібно розподілити слова іншомовного походження за двома категоріями: "без подвоєння" та "з подвоєнням" (рис.2.19), розташованими у нижній частині екрана, присутній таймер. (рис. 2.20).

У верхній частині екрана розташовані різнокольорові кнопки зі словами. Наприклад: "оперет...а", "іл...юмінація", "а...пеляція", "барок...о", "брут...о", тощо.

На рис. 2.21. зображено успішно виконане завдання.

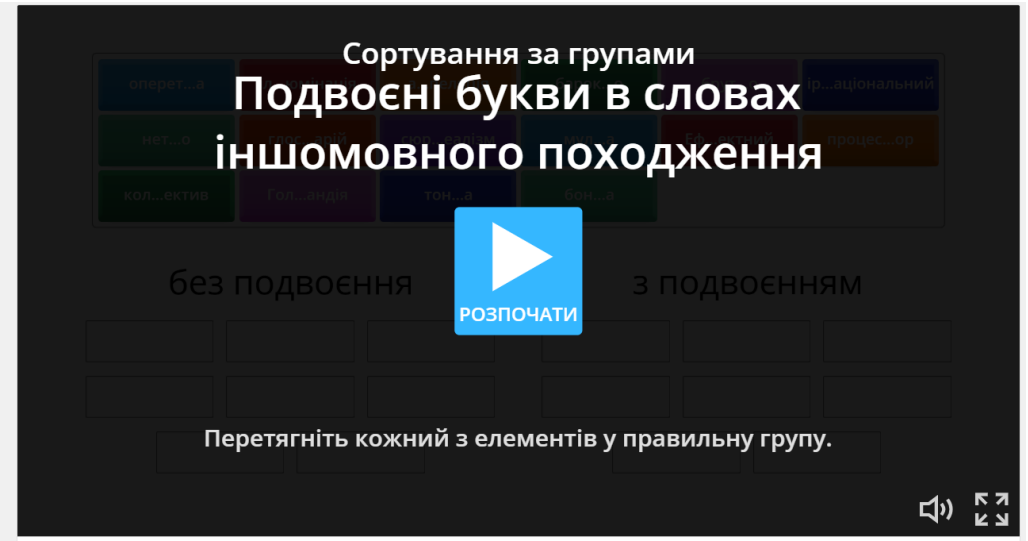

Рис. 2.19.

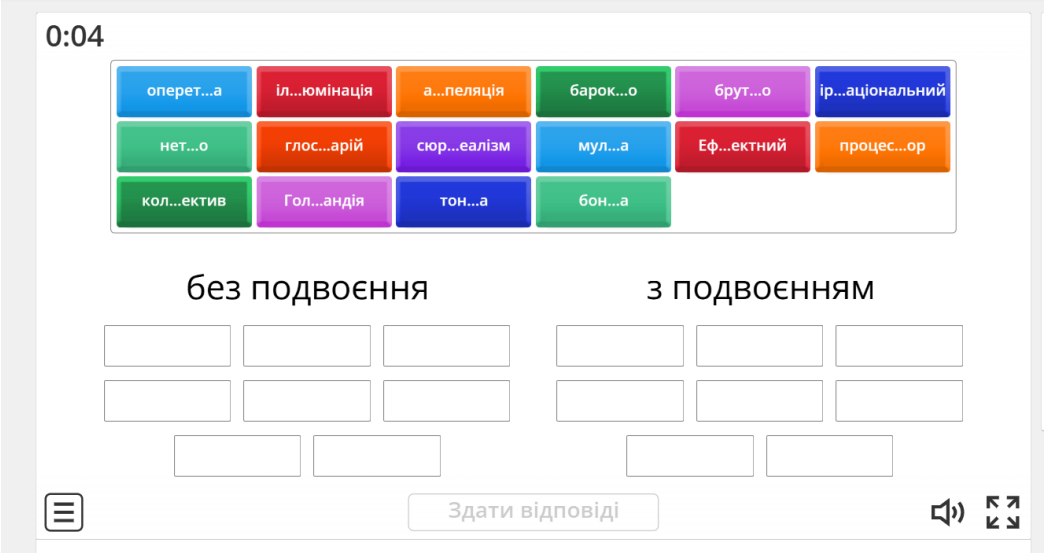

Рис. 2.20.

Рис. 2.21

Завдяки цій вправі учні засвоюють нові слова, їхнє значення та особливості правопису. Завдання сприяє збагаченню активного та пасивного словникового запасу.

Вправа допомагає систематизувати знання щодо правил написання слів з подвоєнням і без подвоєння приголосних.

У завданні 2 (рис. 2.22.) необхідно перетягнути слова в порожні місця в тексті. Це завдання розвиває лексичні навички та вміння будувати зв'язне мовлення.

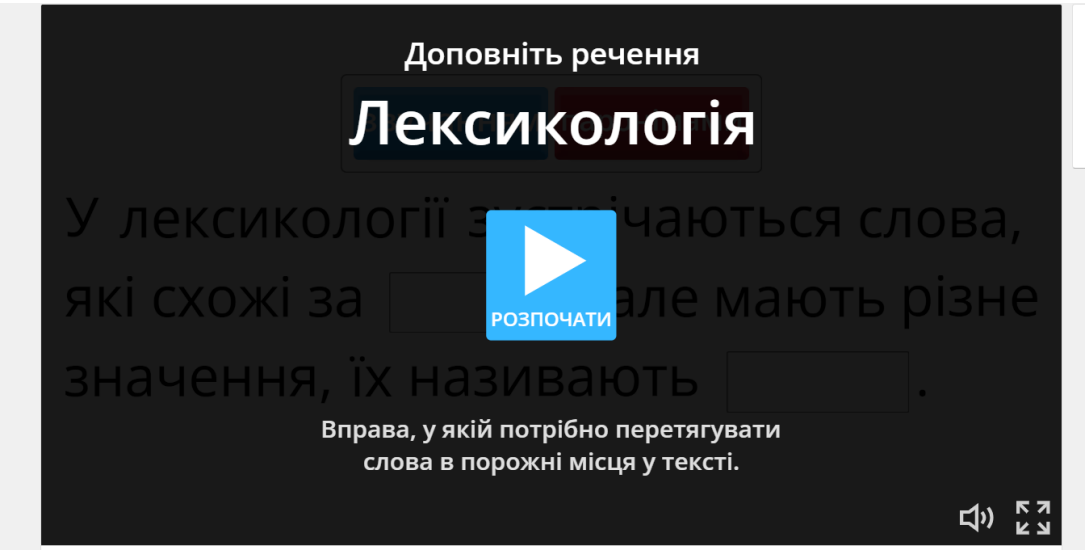

Рис. 2.22.

У верхній частині екрану подані пропущені слова в яскравих прямокутниках, які потрібно перетягнути в пусті місця речення (рис.2.23.). На наступному зображенні показано переміщені пропущені елементи (рис. 2.24).

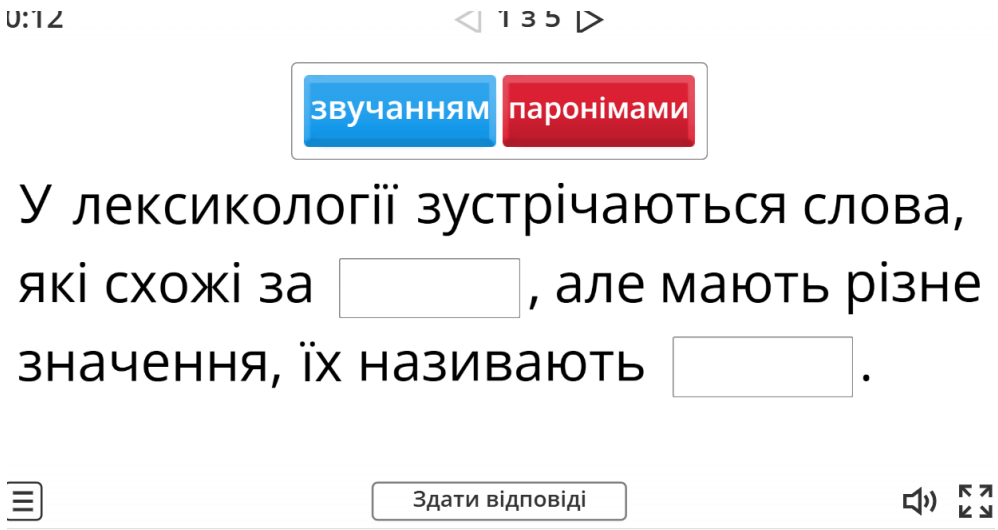

Рис. 2.23.

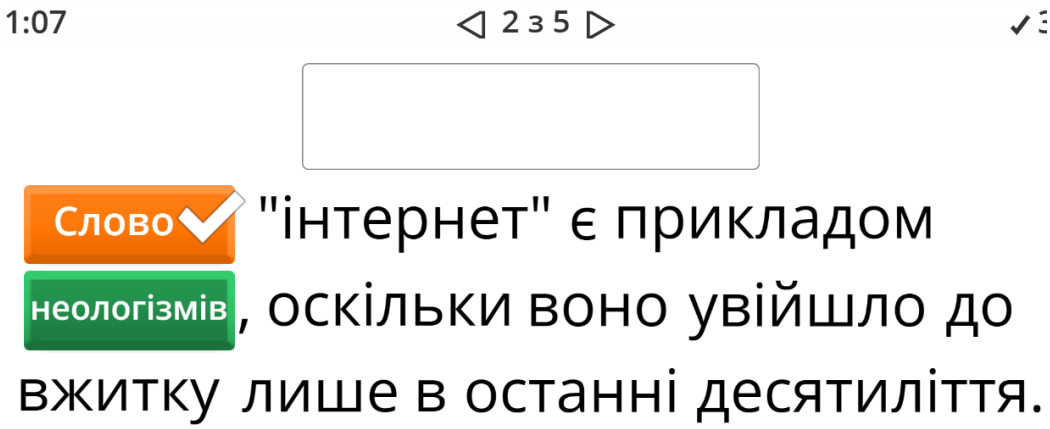

Рис. 2.24.

Галочки з’являються біля слів, якщо завдання виконано правильно (рис. 2.25.).

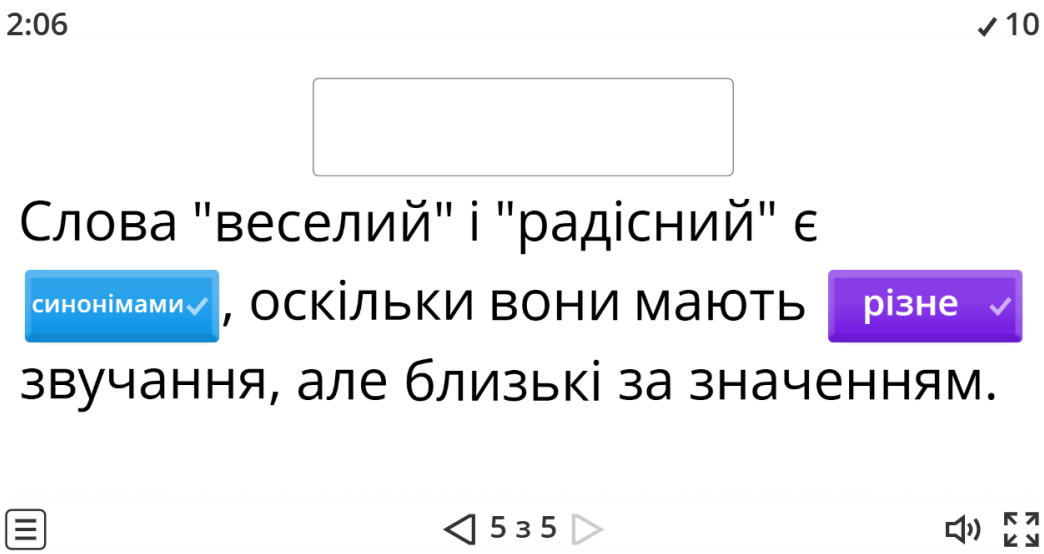

Рис. 2.25.

Отже, інтерактивні платформи - це цікавий, ефективний, розважальний бонус до навчальної програми в закладах середньої освіти і за межами. Вони підвищують ефективність навчального процесу, стимулюють творче мислення та активізують інтерес учнів до вивчення української мови, полегшують взаємозв'язок вчителя з учнем.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило проаналізувати теоретичні та практичні засади формування лексичної та соціолінгвістичної компетентностей учнів в закладах загальної середньої освіти. Робота базується на компетентнісному підході, який є основою освітньої реформи Нової української школи (НУШ). У дослідженні розглянуто методи, принципи та прийоми, які забезпечують продуктивне засвоєння знань і розвиток умінь, необхідних для успішної мовленнєвої діяльності.

У першому розділі «Теоретичні аспекти формування компетентностей» проаналізовано лексичну компетентність як здатність учнів оперувати словниковим запасом мови, розуміти значення слів і доречно використовувати їх залежно в тій чи іншій ситуації. Через систематичну роботу з текстами та вправами, спрямованими на вивчення семантики, граматичних характеристик і стилістичних особливостей слів – учні краще осягатимуть і розвиватимуть словниковий запас. Таким чином, успішне формування лексичної компетентності учнів на уроках української мови базується на комплексному підході, що включає аналітичну роботу зі словом, збагачення словникового запасу, формування вмінь його адекватного використання у мовленні та врахування національно-когнітивного потенціалу української мови

Принципи НУШ, як-от педагогіка партнерства, компетентнісний підхід та інтеграція знань, стали основою розробки методик формування лексичної та соціолінгвістичної компетентностей. Описано, як ці принципи дозволяють створити навчальне середовище, орієнтоване на активну участь учнів у процесі навчання. Формула НУШ також охоплює десять основних компетентностей, які включають знання державної мови, математичну і цифрову грамотність, екологічну свідомість та соціальні навички. Ця реформа забезпечує комплексний підхід до навчання, де кожна компетентність має однакову вагу, і спрямована на формування гармонійної особистості, готової до викликів сучасного світу.

Соціолінгвістична компетентність визначена як здатність враховувати соціальні норми, стилістичні особливості мовлення, залежно від середовища спілкування. Її розвиток забезпечує не лише оволодіння мовою, але й поглиблене розуміння культури, історії та цінностей народу. Особливого значення набуває формування цієї компетенції в старшому шкільному віці, коли учні активно вдосконалюють свої мовні навички та розвивають абстрактне мислення.

Інтеграція соціолінгвістичної компетентності у навчальний процес сприяє формуванню навичок міжкультурної взаємодії, аналізу соціальних норм і правил спілкування, підвищує мотивацію до вивчення мови та самостійної роботи з матеріалами. Використання сучасних підручників, рольових ігор, створення і участь в діалогах, мультимедійних засобів і інтерактивних методів навчання дозволяє зробити процес пізнання більш ефективним і цікавим для учнів. Соціальна компетентність забезпечує успішне спілкування в різноманітних соціальних групах і сприяє формуванню міжкультурної комунікації.

Практичне застосування ігор у навчальному процесі є одним з основних напрямів активного навчання, вони створюють захопливу і дружню атмосферу. Ообливо учні в 5-7 класах із задоволенням використовують різноманітні мовні загадки, як-от шаради та метаграми, такі завдання сприяють розвитку кмітливості та мовної творчості. А ігрові ситуації стимулюють їх до пошуку оригінальних рішень і застосування знань на практиці.

Для старшокласників ефективними є рольові ігри, вони дозволяють відтворювати реальні соціальні ситуації, такі як судовий процес чи прес-конференція, де учні мають можливість будувати діалоги, переконувати інших, використовувати різноманітні мовні стилі та стратегії комунікації. Такі ігри не тільки формують мовні навички, але й допомагають учням розвивати лідерські якості та здатність до публічного виступу.

Навчання більш доступним і динамічним через інтерактивні онлайн-платформи: Padlet, Wordwall та LearningApps, вони дають можливість

інтегрувати традиційні ігрові методи в сучасне освітнє середовище. Використання цих платформ дозволяє створювати цікаві вправи, які стимулюють учнів до активного залучення в процес навчання. Платформи не тільки підтримують розвиток мовних навичок, але й сприяють розвитку критичного мислення, логічного аналізу та командної роботи.

Зокрема, Wordwall і LearningApps пропонують широкий спектр ігор та вправ, як-от кросворди, картки зі словами, тести та інші інтерактивні завдання,

У другому розділі «Емпіричне дослідження формування лексичної і соціолінгвістичної компетентності» проведено аналіз підручників з української мови для 5, 6 та 7 класів, авторів Голуб Н.Б., Горошкіної О.М. та Ворон А.А.

У підручниках подано безліч вправ і завдань спрямованих на лексичну компетентність і активну працю зі словниками, визначенню значення нових слів, вивченню синонімів, антонімів та омонімів. Учні вчаться правильно використовувати слова в мовленні, складати речення та тексти.

Щодо лексичної компетентності, то учні ознайомлюються з правилами ввічливості, вибору відповідних мовних засобів залежно від ситуації спілкування, розвиток комунікативних навичок, завдання спрямовані на вміння вести діалог, брати участь у дискусіях, висловлювати свою думку. Учні вивчають різні функції мови, її роль у суспільстві та культурі.

Подано власно створені інтерактивні вправи на платформі LearningApps і WordWall , які дозволяють розвивати лексичну грамотність через:

- завдання на зіставлення омонімів, які допомагають учням розрізняти значення слів, однакових за звучанням чи написанням;
- головоломки, спрямовані на закріплення термінів з розділу "Лексикологія" (пароніми, синоніми, антоніми тощо);

- вправи на розподіл слів іншомовного походження за категоріями (з подвоєнням і без подвоєння приголосних) допомагають систематизувати знання про правопис;
- завдання на заповнення пропусків у текстах формують уміння будувати зв’язне мовлення, підвищують уважність і збагачують словниковий запас;
- Завдяки візуальним елементам та ігровій формі, ці завдання заохочують учнів до активного засвоєння матеріалу та дозволяють успішно інтегрувати теоретичні знання у практичні навички.

Інтерактивна дошка Padlet надає можливість працювати з різними форматами завдань: текстами, відео та ресурсами для вивчення теми.

Отже, розвиток лексичної та соціолінгвістичної компетентностей забезпечує гармонійний мовленнєвий і особистісний розвиток учнів, готуючи їх до успішного спілкування в сучасному світі.

Список використаної літератури та джерел

1. Бодик О. П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 416 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, В.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
3. Воробйова І.А. Формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови. АПН України. Київ, 2003. 20 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Іноземні мови у навчальних закладах. 2004. №1. С. 10-19. (дата звернення 22.08.2024)
5. Дика Н. М., Глазова О. П. Особливості застосування навчально-ігрових технологій на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. С. 48-51. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_1/61-1_2023.pdf (дата звернення 15.10.2024)
6. Загальна середня освіта. URL: https://osvita.city/osvita/zagalna-seredna-osvita
7. Закон України. Про освіту. Розділ 1, ст. 1, п. 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 08.02.2024)
8. Ключові компетентності для навчання протягом життя. URL: http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53 (дата звернення 10.02.2024)
9. Костецька Г. В. Застосування методу проєктів з залученням онлайн-дошки PADLET для уроку іноземної мови. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2437/2423 (дата звернення 15.10.2024)
10. Кучерук, О. А. Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. *Українська мова і література в школах України*, 2018. С. 26-31. URL: http://eprints.zu.edu.ua.pdf. (дата звернення 05.02.2024)

11. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факул. України / кол. авт. за ред. М. І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.
12. Методика формування соціокультурної компетенції учнів старших класів на основі газетних текстів. URL: https://naurok.com.ua/diplomna-robota-metodika-formuvannya-sociokulturno-kompetenci-uchniv-starshih-klasiv-na-osnovi-gazetnih-tekstiv-52255.html (дата звернення 12.10.2024)
13. Москалюк О.І. Дидактична гра як ефективний метод підготовки фахівців соціальної сфери URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/3_nauka/visnyky/visnyk/13/13_32.pdf (дата звернення 13.10.2024)
14. Нова українська школа. URL: https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola (дата звернення 11.02.2024)
15. Нова українська школа. Порадник для вчителя. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf (дата звернення 11.02.2024)
16. Новосьолова В. Вивчення слова і його лексичного значення у школі. *Українська мова і література в школі.* 2001. № 6. С. 8-10.
17. Новосьолова В. (2014). Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. Українська мова і література в школі. С.19–23.
18. НУШ. URL: https://novomazharovolicey.ukr.school/nush/ (дата звернення 11.02.2024)
19. Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Харків: Вид.група «Основа», 2007. 176 с.
20. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студ. пед. університетів та інститутів / кол. авторів за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011. 366 с.
21. Рускуліс Л. Формування лексичної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти на уроках української мови: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету

імені Івана Франка/ за ред. М. Пантюк, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 39. Т. 3.С. 169-174.

22. Сіранчук Н. До проблеми створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»,* серія «Філологія». 2020. Вип. 9 (77). С. 303-306.
23. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : дис. … докт. пед. Наук. Рівне, 2018. 428 с.
24. Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. URL: http://dspaces.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9769/1/Formation_of_lexical_competence.pdf (дата звернення 03.04.2024)
25. Тихоша В. Система роботи над збагаченням мовлення учнів 5-9 класів власне українською лексикою та фразеологією: посіб. для вчителів. Херсон, 1995. 148 с.
26. Троганова Г. Використання функціонально-семантичного підходу до вивчення лексики на уроках зв'язного мовлення в п'ятому класі. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 6. С. 4-6.
27. Українська мова (Голуб) 5 клас. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1649-ukrmova-5-klas-golub.html (дата звернення 02.05.2024)
28. Українська мова (Голуб) 6 клас. URL: https://pidruchnyk.com.ua/2595-ukrmova-6-klas-golub.html (дата звернення 02.05.2024)
29. Українська мова (Ворон) 7 клас. URL: https://pidruchnyk.com.ua/2874-ukrainska-mova-voron-7-klas-2024.html (дата звернення 02.05.2024)
30. Формування соціолінгвістичної компетентності на уроках англійської мови в учнів старшого віку. URL: https://naurok.com.ua/stattya-formuvanya-sociolingvistichno-kompetentrnosti-na-urokah-angliysko-movi-v-uchniv-starshogo-viku-136190.html (дата звернення 03.11.2024)

31. Яхнюк Т.О. Використання фрагментів художніх відеофільмів для навчання студентів мовних спеціальностей соціокультурної англійської лексики. Київ, 2002. 20 с.
32. What is sociolinguistic competence? URL: https://www.edumaxi.com/blog/what-is-sociolinguistic-competence (дата звернення 29.10.2024)
33. https://padlet.com/auth/login (дата звернення 01.11.2024)
34. https://wordwall.net/ru (дата звернення 01.11.2024)
35. https://learningapps.org/index.php?overview&s=&category=0&tool= (дата звернення 01.11.2024)
36. https://www.canva.com/uk_ua/ (дата звернення 15.10.2024)